

Između socijalističke i potrošačke ideologije: mladi u Hrvatskoj 1968. - 1990.

Dragičević, Mateo

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:944345>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**



Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)



Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

MATEO DRAGIČEVIĆ

**IZMEĐU SOCIJALISTIČKE I POTROŠAČKE IDEOLOGIJE:
MLADI U HRVATSKOJ 1968.-1990.**

Diplomski rad

Pula, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

MATEO DRAGIČEVIĆ

**IZMEĐU SOCIJALISTIČKE I POTROŠAČKE IDEOLOGIJE:
MLADI U HRVATSKOJ 1968.-1990.**

Diplomski rad

JMBAG: 0303042118, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Predmet: Hrvatska svakodnevnica u socijalizmu

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2019.



IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Mateo Dragičević , kandidat za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 19. rujna 2019.

Student



IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Mateo Dragičević dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Između socijalističke i potrošačke ideologije: mladi u Hrvatskoj 1968.-1990.* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljajući na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 19. rujna 2019.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD.....	5
1. MLADI I OMLADINSKE ORGANIZACIJE.....	7
1.1. Ideologizacija i omladina	7
1.2. Društvena struktura i obrazovanje.....	9
1.3. Demografska struktura	12
1.4. Stanovanje i životna situacija	15
2. DRUŠTVENO ORGANIZIRANJE MLADIH.....	18
2.1. Savez omladine.....	18
2.2. Narodna tehnika.....	21
2.3. Savez izviđača	22
2.4. Ferijalni savez	23
2.5. Pomladak Crvenog križa	24
2.6. Savez za fizičku kulturu.....	25
2.7. Muzička omladina	25
2.8. Savez pionira	26
3. POPULARNA I POTROŠAČKA KULTURA MEĐU MLADIMA	29
3.1. Film	31
3.2. Glazba.....	33
3.3. Potrošačka kultura	40
3.4. Sport i velike sportske manifestacije	43
4. OMLADINSKI TISAK, RADIO I TELEVIZIJA	46
4.1. Omladinske novine	47
4.2. Omladinski radio – Radio 101	54
4.3. OTV – Omladinska televizija	55
5. POLITIZACIJA MLADIH	57
5.1. Omladinske radne akcije – ORA	57
5.2. Studentski prosvjedi 1968.	60
5.3. Hrvatsko proljeće i studentska zbivanja 1971.	66
5.4. Tito i omladina.....	70
IZVORI I LITERATURA.....	76
SAŽETAK.....	81
ABSTRACT	82

UVOD

Razdoblje od 1968. do 1990. godine predstavlja vrlo dinamičan i turbulentan dio povijesti čije su političke, ekonomske i društvene promjene vidljive i danas. Njemu je prethodila polarizacija svijeta nakon 1945. koja se do 1968. isticala u političkom, vojnom i ekonomskom obliku. Sadržaj i kontekst ovoga rada bit će smješteni upravo u to razdoblje. Vrijeme radnje bogato je događajima koji će uvelike pomoći u stvaranju šire slike o zapletima i raspletima koji će se događati. S druge strane, mjesto radnje, što je u ovome slučaju Socijalistička Republika Hrvatska unutar Jugoslavije, specifično je samo po sebi po svojevrsnoj aktivnosti mladih tih godina. Povijesno jedinstvena i raznovrsna, Jugoslavija je život mladih kreirala na različite načine putem čega ih je pokušala afirmirati u buduće sljedbenike ideala kao što su bratstvo i jedinstvo, Tito te značaj Narodnooslobodilačke borbe.

Dosadašnja historiografija na postjugoslavenskom području postavila je temelje za istraživanje tema koje se dotiču naslova rada. Događajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji u periodu 1968.-1990. bavili su se različiti povjesničari, novinari, sociolozi i antropolozi. Kako bi pregled bio precizniji i davao širu sliku, rad će često sadržavati podatke iz ranijih godina koje ću uspoređivati ili navoditi kao ključne za naredno razdoblje. Povjesničari čije će mi knjige ili članci poslužiti kao temelj za obrađivanje o pojedinim temama su: Anita Buhin, Igor Duda, Tvrtko Jakovina, Zoran Janjetović, Hrvoje Klasić, Željko Krušelj, Kate Meehan Pedrotty, Tihomir Ponoš, Tatjana Šarić, Radina Vučetić, Jasenko Zekić i Marko Zubak. Drugu skupinu autora čine novinari, sociolozi, antropolozi, kroatisti, etnolozi, producent i redatelj, a oni su: Ante Perković, Božidar Novak, Reana Senjković, Ildiko Erdei, Branislav Dimitrijević, Maša Kolanović, Dušan Vesić, Igor Mirković te Rajko Grlić. Kako bih radu dodao dozu svakodnevnice koju će opisivati, pratit će ga informacije iz tjednog glasila Saveza socijalističke omladine Hrvatske – *Poleta*. Kao nositelj određenih društvenih i kulturnih pomaka, *Polet* predstavlja jedan od najboljih primjera omladinskog novinarstva i oslikavanja života mladih kojega je ujedno suoblikovao i popularizirao. Dostupnost izvora i literature za

temu diplomskoga rada vrlo je dobra, a za ovaj rad oni su korišteni u Sveučilišnoj knjižnici i Gradskoj knjižnici i čitaonici u Puli.

Rad je podijeljen na četiri glavna poglavlja koja prikazuju svojevrsnu osobnu iskaznicu mladih te društvenih organizacija u kojima su djelovali. Nadalje, prikazuje se medijska aktivnost te život i djelovanje mladih u potrošačkom društvu, obilježenom novim trendovima i kulturnim utjecajima sa Zapada. Posljednje poglavlje pruža sliku politizacije mladih ljudi koja se u pojedinim epizodama iskazivala masovnim buntom i prosvjedima. Tematski fokus rada povezan je s glavnim istraživačkim pitanjima: koliku je važnost omladina imala u društvenom, kulturnom i političkom životu jedne socijalističke zemlje poput Jugoslavije koja je bila pod utjecajima svjetskih tokova te kulturnih novina i trendova, na koji način se mlade usmjeravalo da više aktiviraju svoje slobodno vrijeme, koje su aktivnosti bile popularnije i koji su izvori njihovog neslaganja, kakvu su ulogu odigrali glazbeni žanr rock n' roll i glasilo *Polet* u stvaranju novoga identiteta mladih 1970-ih i 1980-ih, te na koje se načine politizacija mladih u Jugoslaviji reflektirala na njeno društvo.

1. MLADI I OMLADINSKE ORGANIZACIJE

Socijalistička Republika Hrvatska bila je jedna od šest republika unutar Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, višenacionalne i jednopartijske države. Mladi u dobi između 15 i 26 godina nazvani su omladincima te su bili sastavni dio društva i aktivno sudjelovali u njegovoj afirmaciji. Značajniji početak omladinskog aktivizma dogodio se tijekom šezdesetih te se nastavio sve do raspada države.

Omladina je svoje želje i interese ostvarivala putem društvenih i društveno-političkih organizacija. Putem njih omladinci su se tijekom svoga odrastanja bavili različitim aktivnostima. Neki od njih bili su sportaši, avanturisti, mladi znanstvenici, humanitarci ili političari, ovisno koja ih je omladinska organizacija više zainteresirala. S obzirom da su bili vitalni dio društva, mladi su zasigurno dobili pozornost vlasti koja ih je nastojala odgajati u socijalističkom i samoupravnom duhu.

Ovo će poglavlje pokušati stvoriti sliku o aktivnosti mladih u Hrvatskoj i općenito njihovoj ulozi u socijalističkom društvu. Govorit će o njihovom udruživanju u grupe i organizacije koje su se ticale njihovih afiniteta, a pomoću kojih danas možemo rekonstruirati dio mladosti tadašnjih generacija.

1.1. Ideologizacija i omladina

Razvoj ideologizacije mladih kao društvene grupe započeo je još u ranijoj povijesti, no aktivno dobiva na značenju u 20. stoljeću. Načini kojima se ideologizacija ostvarivala bili su raznoliki, šokantni, ali vrlo učinkoviti. Razlog tome bila je prva ratna, a potom druga politički i vojno neizvjesna polovica 20. stoljeća u kojoj su državni organi dali sve od sebe kako bi osnažili svoj utjecaj među omladinom. Zašto mladi? Odgovor može biti univerzalan. Podložni raznim utjecajima dok su na putu od adolescencije do

zrelosti, čine efekt spužve koja, svjesno ili ne, upija informacije te ih obrađuje. Međutim, kako će ih obraditi ovisi o elementima okoline i društvu u kojem se nalaze.

Jedan od najpoznatijih primjera možemo pronaći u Drugom svjetskom ratu kada je 1926. godine Adolf Hitler na čelu Nationalsocijalističke stranke osnovao *Hitlerjugend*, Hitlerovu mladež koja je sustavno indoktrinirala mlade u dobi od 14. do 18. godine. Upravo je sustavna indoktrinacija jedan od elemenata koji je presudio u slučaju njemačke mladeži. Slična mladenačka organizacija, ali sa sovjetskim obilježjima i karakteristikama stvorena je 1918. godine u Rusiji pod nazivom *Komsomol* te je činila izvorište budućih članova sovjetske komunističke partije. Nakon toga je 1922. godine osnovana Svesavezna pionirska organizacija Vladimira Iljiča Lenjina, tadašnji uzor svim dječjim organizacijama pod okriljem komunističkih stranaka.¹ Treći primjer je talijanska *Opera nazionale Balilla*, krovna fašistička režimska organizacija osnovana u travnju 1926. s ciljem tjelesnog i dugovnog odgoja mladih. Nadalje, slijede primjeri organizacija različitog karaktera namijenjenih mladima, a oni su: izviđačko društvo u SAD-u, Svjetski savez udruženja mladih kršćana, židovsko sportsko društvo Makabi i slavenska sokolska društva u Austro-Ugarskoj.² Sličan, ali opet svojevrsan primjer nalazimo u Jugoslaviji gdje je osnovan Savez pionira Jugoslavije namijenjen djeci, ali i omladinska organizacija za stariji uzrast.

Pojam omladine je specifični, zajednički izraz koji se koristio u socijalističkoj Jugoslaviji. Od 1945. do 1991. kada se govorilo o mladima i njihovoj najmasovnijoj organizaciji pod nazivom Savez socijalističke omladine (ranije Narodna omladina i Savez omladine). Članstvo i naziv podrazumijevali su mlade ljude između 15 i 26 godina koji su bili okarakterizirani kao mlade ličnosti u razvoju. Iako fizički gledano, neki su mladi bili zreli nakon puberteta. Ivan Rimac osamdesetih najkonkretnije objašnjava položaj omladine: „Omladinac se u suvremenom društvu u tim godinama još ni najmanje ne smatra odraslim niti ga takvim doživljava njegova okolina. Nedostaje im socijalna zrelost koja se, zbog kompleksnosti društvenih odnosa, stječe znatno

¹ Duda, Igor, *Danas kada postajem pionir – Djetinstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*, Srednja Europa, Zagreb – Pula, 2015., 15.

² Isto, 14-15.

kasnije.“³ Primjer socijalnog prihvaćenja omladinca u „svijet odraslih“ može biti nakon pronalaska posla što bi bio slučaj za radničku omladinu. Naravno, socijalni status i obrazovanje također su jedni od faktora u definiranju omladine i njenoj transformaciji do zrelosti.

1.2. Društvena struktura i obrazovanje

Kao posljedica društveno-ekonomskog razvoja i migracija, pojavili su problemi u socioekonomskoj strukturi stanovništva i u omladinskoj populaciji.⁴ Među omladinom, kao i u cjelokupnom stanovništvu 1981. u Hrvatskoj je najviše bilo Hrvata, a potom Srba i Jugoslavena. Hrvati su činili 3 454 661 što je činilo 75,1%, Srbi 531 502 odnosno 11,5% i Jugoslaveni koji su činili 379 057 ili 8,2% stanovništva.⁵ Drugi narodi i narodnosti bili su, ali znatno manje prisutni.

U SR Hrvatskoj gotovo cijela omladinska populacija bila je pismena, tek je na 1000 mladih pet bilo nepismeno.⁶ Izraženiji pad udjela nepismenih bio je među omladinkama nego omladincima. Što bi dobna skupina bila starija, postojao je i veći udjel nepismenih. Velike razlike postojale su i u pogledu pismenosti između urbanih i ruralnih sredina. Naime, nepismenih je bilo tri puta više u ruralnim nego urbanim područjima. Među omladincima prevladavale su žene u gradovima s nepismenošću od 58,1% i u ruralnim sredinama od 52%. Apele za aktualne manjkavosti u obrazovanju davao je i omladinski tisak koji krajem sedamdesetih upozorava kako se ne može dopustiti da se 80% učenika u Hrvatskoj upiše u upravna, ekonomska, zdravstvena i društvena zanimanja znajući da se bez proizvodnje i zanata ne može razvijati

³ Rimac, Ivan, „Odnos mladih prema mladosti i odraslosti“, *Fragmenti omladine – položaj, svijest i ponašanje mladih Hrvatske*, ur. Furio Radin, Radna zajednica republičke konferencije SSOH, Zagreb, 1988., 89.

⁴ Oliveria-Roca, Maria, „Sociodemografska i prostorna dinamika i struktura omladine u SR Hrvatskoj“, *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, Republička konferencija SSOH, 1986.; *Fragmenti omladine – položaj, svijest i ponašanje mladih Hrvatske*, ur. Furio Radin, Radna zajednica republičke konferencije SSOH, Zagreb, 1988., 26.

⁵ Isto, 36.

⁶ Isto, 27.

suvremeno društvo.⁷ Tijekom osamdesetih godina gotovo je cijela populacija omladine pohađala ili završila jedan od stupnjeva školskog obrazovanja. Samo 3,4% omladine nije imao školsku spremu. Među omladincima koji su bili u redovnoj studentskoj dobi, znatno je bilo više onih s završenom srednjom školom. Najviše je bilo onih koji su završili srednju školu za kvalificirale radnike (40,5%) ili srednju školu za stručni kadar (34,3%).⁸ Obrazovna struktura omladine znatno se razlikovala i prema spolu. U srednjoškolskoj dobi veći je udio omladinki od omladinaca s završenom osnovnom školom. Međutim, s druge strane, u redovnoj studentskoj i radnoj dobi veći je udio omladinaca od omladinki. Osamdesetih godina u SR Hrvatskoj školovalo se oko 28% omladine od čega su 6,5% činili studenti, a 21,5% učenici.⁹

Osamdesetih godina je gotovo 62% omladine bilo ekonomski aktivno što je činilo trećinu radne snage republike.¹⁰ Međutim, dobne skupine mladih dosta su se razlikovale prema stopi ekonomske aktivnosti. Stopa ekonomske aktivnosti najstarije dobne skupine gotovo je četiri puta bila veća od stope najmlađe skupine.¹¹ Većina ekonomski aktivne omladine imalo je srednje obrazovanje, a preko četvrtine tek osnovnu školu. Omladinci su imali niži stupanj obrazovanja od omladinki. Među mladima, najbrojnija je bila zaposlena omladina (48,1%), a većina je bila zaposlena u društvenom sektoru (96,4%).¹² Među radno aktivnim omladincima najviše su bila zastupljena zanimanja poput rudarskih i industrijskih te ostalih njima srodnih zanimanja. Potom su slijedili upravni i administrativni radnici. Spolna struktura mladih znatno se razlikovala prema zanimanju. U većini slučajeva tipično „muška“ zanimanja bila su proizvodna, a tipično „ženska“ neproizvodna. Izuzetak je prerađivačka industrija u kojoj su prevladavale žene.

Statistički podaci iz 1971. i 1981. godine daju uvid u brojno stanje učenika i studenata. Godine 1971. u osnovnim školama bilo 558 769 učenika, čak 52 266 više nego 1981. godine.¹³ Broj učenika u srednjim školama 1971. iznosio je 157 356, a deset godina poslije već 194 395 što je 37 039 učenika više. S druge strane, više stručne

⁷ „Standard učenika i studenata“, *Polet*, br.70., 28.8.1978., 5.

⁸ Oliveria-Roca, 27.

⁹ Isto, 39.

¹⁰ Isto, 41.

¹¹ Isto, 41.

¹² Isto, 40.

¹³ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, Republička konferencija SSOH, Zagreb, 1982., 13.

škole 1971. imale su 21 931, a deset godina kasnije gotovo upola manji broj, svega 10 963. Visoke škole, odnosno petogodišnji fakulteti su 1971. imali brojku od 38 976 studenata dok se kroz deset godina taj broj povećao za 15 027 što u 1981. godini ukupno činilo 54 003 studenata. Brojke nam govore i o završetku svih tih škola pa tako znamo kako je 1971. srednju školu završilo 36 456 učenika, a deset godina poslije njih 41 068. Više škole je 1971. završilo 4 755 studenata, a 1981. godine njih 6 720. Fakulteti 1971. imaju manju prolaznost, svega 4 072, a do promjene dolazi 1981. godine kada sveučilišno obrazovanje završava 7 482 studenata.¹⁴ Omladinska je populacija u cjelini sve obrazovanija i gotovo je u potpunosti obuhvaćena obrazovanjem. Postotak dobni skupina od 10 do 29 godina u ukupno nepismenom stanovništvu starijem od 10 godina iznosi svega 3,3%.¹⁵

O standardu učenika i studenata pisalo se i u omladinskim novinama. Štoviše, redovni „Superheroj“ za studente i učenike bio je list *Polet* koji u svom broju iz 1988. godine piše kako je omladinska populacija već neko vrijeme nastoji uspostaviti sistem koji bi povećao broj stipendija i kredita. Namjera članka bila je upozoriti na Titov fond iz kojega se mjesečno isplaćivalo 70 000 dinara, a djeci radnika 35 000 što su smatrali premalim iznosom. Predložili su povećanje iznosa na 120 000, a za djecu radnika 60 000 dinara jer su dotadašnji troškovi znatno zaostajali s realnim troškovima života.¹⁶ Titov fond isticao se po tome što je bio organiziran na svim državnim razinama, a obuhvaćao je dodjelu stipendija prvobitno djeci radnika i mladim radnicima, a zatim djeci drugih radnih ljudi.¹⁷ Fond je imao i ideološko-političku funkciju koja se ogledala u spremnosti pojedinca u pridonošenju samoupravnom socijalizmu i njegovom razvoju. Ona se ostvarivala u svakodnevnom životu roditelja kroz sindikalnu i partijsku aktivnost te mladih putem društveno-političkih organizacija.¹⁸

Prema tadašnjim podacima, u 1981. godini oko 60% mladih u Hrvatskoj nije sklopilo brak, a preko 38% živjelo je u bračnoj zajednici, dok je broj razvedenih malen,

¹⁴ Isto, 13.

¹⁵ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, Republička konferencija SSOH, Zagreb, 1986., 14.

¹⁶ „Titov fond na sporednom kolosjeku“, *Polet*, br. 385, 18.3.1988., 28.

¹⁷ Ličina Ramić, Aida, „Ideologizacija mladih u Bosni i Hercegovini na primjeru Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke sjece SR Bosne i Hercegovine (1974.-1986.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 3, 2014., 477.

¹⁸ Isto, 478-480.

svoga oko 1%.¹⁹ Prosječna dob ulaska u brak omladinaca i omladinki iznosi 24 godine. Međutim, postojale su značajnije razlike po spolu i dobnim skupinama u pogledu bračnog statusa omladine u SR Hrvatskoj. Postotak razvedenih žena tri puta je bio veći od udjela rastavljenih muškaraca. Nadalje, djevojke su ranije ulazile u brak od mladića: „U skupini od 15 do 19 godina gotovo je 13 puta više udanih nego oženjenih, dok je u skupini od 20 do 24 godine bilo prisutno 54,1% udanih, a 19,3% oženjenih.“²⁰ S druge strane, većina omladinaca i omladinki ulazilo je u bračnu zajednicu nakon 24 godine starosti. Ovakva slika bračnog stanja omladine mogla je biti rezultat, s jedne strane, dugogodišnjih promjena u spolno-dobnoj strukturi omladinske populacije i, s druge strane, tradicionalnog shvaćanja o tome kako žene moraju biti mlađe od muškaraca prilikom sklapanja braka.

1.3. Demografska struktura

Kako je jedan od segmenata društva, omladina je imala važnu ulogu u njegovom razvoju. Omladinska populacija činila je produktivnu i raširenu dobnu skupinu stanovništva. Prema tome, njezina obilježja mogu poslužiti kao korisne informacije s kojima je moguće rekonstruirati društveno-ekonomske prilike društva u kojem je ta omladina živjela.

Popis omladinske populacije u SR Hrvatskoj provodio se u sklopu popisa stanovništva. Prema popisu stanovništva 1981. u republici je bilo ukupno 4 601 469 stanovnika.²¹ U vrijeme popisa 900 251, tj. 20,5% stanovništva pripadalo je omladini, odnosno dobnj skupini od 15 do 27 godina.²² Unutar ukupnog stanovništva, najbrojniju skupinu, čak 8,1% populacije činila je omladinska populacija u dobi od 25 do 29 godina dok su druga najveća skupina bili oni između 20 i 24 godine te su činili 7,8%. Najveći

¹⁹ Oliveria-Roca, 37.

²⁰ Isto, 34.

²¹ Isto, 9.

²² Isto, 13.

dio omladinske populacije bio je koncentriran u četiri zajednice općina, a to su Split (20%), Osijek (20%), Zagreb (15,5%) te Rijeka (11,5%).²³ Veliki postotci mladih u ovim zajednicama nisu iznenađujući te su objašnjivi. To su ipak bili najveći gradovi i najnaseljenije regije SR Hrvatske u kojima se nalazila većina školskih ustanova te industrija u kojoj je omladina nakon školovanja i radila.

Udio omladinske populacije u ukupnom stanovništvu Hrvatske stagnirao je i nije se povećao u dvadeset godina prije popisa stanovništva 1981. godine.²⁴ Usprkos tome najveća populacija omladine između 20 i 24 godine bit će na drugom mjestu dok će prvo zauzeti mladi između 25 i 30 godina starosti. Međutim, u razdoblju od 1971. do 1981. godine stopa rasta se smanjila u odnosu na šezdesete godine. Važno je istaknuti da je osamdesetih godina došlo do apsolutnog pada broja mladih u dobi između 15 i 19 godina te između 20 i 24 godine.²⁵

U 1981. godini je u urbanim i ruralnim naseljima omladina činila oko petinu ukupnog stanovništva. Također, u gradskim i seoskim područjima bilo je približno jedan broj omladinaca (50,9%, odnosno 49,1%).²⁶ Ovaj odnos bio je gotovo isti udjelu urbanog i ruralnog stanovništva u ukupnom broju stanovništva. U srednjoškolskoj dobi između 15 i 19 godina, prevladavali su mladi koji su živjeli izvan gradova, a znatna većina njih pripadala je uzdržavanoj skupini stanovništva. Već u redovnoj studentskoj dobi (20-24 godine) 51,6% omladine živjelo je u urbanim područjima.²⁷

Spolna struktura gradske i seoske omladine dosta se razlikovala. U gradovima su prevladavale žene u svim dobnim skupinama stanovništva. S druge strane, u ruralnim područjima broj žena je bio veći od broja muškaraca tek u dobnim skupinama iznad 44 godine.²⁸ Međutim, žene starije od 24 godine bile su brojnije od muškaraca među individualnim poljoprivrednicima. Ovakvo prevladavanje omladinaca u seoskom, a omladinki u gradskom omladinskom stanovništvu najvjerojatnije je bilo povezano s dvije

²³ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1982., 20.

²⁴ Oliveria-Roca, 23.

²⁵ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1986., 17.

²⁶ Oliveria-Roca, 24.

²⁷ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1986., 9-11.

²⁸ Oliveira-Roca, 25.

činjenice.²⁹ Prva je da se veći broj žena školovao za zanimanja izvan poljoprivrede i ruralnih područja. Muškarci su ti koji su postajali seljaci-radnici jer su nasljeđivali poljoprivredna imanja. Druga činjenica je ta da su žene u većem broju napuštale selo radi sklapanja braka. Također, bitno je napomenuti kako je nezanemariv broj omladinaca (14,6%) živio u poljoprivredno nedovoljno razvijenim općinama. Takav broj je porazan s obzirom da su činili gotovo četvrtinu omladine za razliku od one gradske koja je ukupno činila 5,5% omladine u republici.³⁰

S druge strane, statistički godišnjaci SR Hrvatske iz 1972. i 1982. te statistički ljetopis Republike Hrvatske iz 1992. godine donose konačne demografske podatke popisa stanovništva o mladima. Godišnjak iz 1972. dobnu granicu je podijelio na način da postoje samo četiri dobne grupe, a one su: 10-19, 20-34, 35-64 te 60+ godina.³¹ S obzirom da je omladina bila društvena grupa od 15 do 27 godina, brojke se mogu usporediti pomoću statističkog godišnjaka iz 1982. godine koji sadržava tri desetljeća podataka te su mu dobne skupine detaljnije podijeljene. Prema popisu iz 1971. godine, omladine je u SR Hrvatskoj bilo ukupno 759 657 od čega su 391 031 činili omladinci, a 368 626 omladinke.³² Deset godina poslije broj omladinaca se smanjuje na 354 822, a taj trend prati i omladinke kojih je bilo 343 924 dok je ukupan broj omladinaca 1981. godine bio 698 746.³³ Statistički ljetopis Republike Hrvatske govori kako je 1991. godine u Hrvatskoj bilo 329 522 mladića ljudi između 15. i 25. godine, a broj djevojaka bio je 316 990 što je ukupno činilo broj od 646 512 muških i ženskih mladih osoba.³⁴ Kada usporedimo brojke ova tri statistička godišnjaka može se zaključiti kako je kretanje mlade populacije bilo u stalnom padu, ne samo jednog, već oba spola. Razlozi pada početkom devedesetih mogu biti okarakterizirani ratom, ali kontinuirani pad može se objasniti migracijama, nezaposlenošću, lošom populacijskom politikom, demografskom tranzicijom tijekom koje prvo dolazi do snižavanja stope mortaliteta, a nakon određenog razdoblja i nataliteta. Hrvatska je u proces demografske tranzicije ušla 1980-ih dok te će od početka 1990-ih mortalitet nadmašivati natalitet.

²⁹ Isto, 24.

³⁰ Isto, 24.

³¹ *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1972., 15.

³² *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1982., 41.

³³ Isto, 41.

³⁴ *Statistički ljetopis 1992.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., 59.

1.4. Stanovanje i životna situacija

O društvenom položaju omladine možda najbolje govori Tena Martinić u svojoj knjizi *Slobodno vrijeme i suvremeno društvo* gdje navodi: „Povijesno gledano, odnos društva prema omladini mijenjao se sa stupnjem razvijenosti tadašnjeg društva, pri čemu se socijalni položaj i uloga omladine bitno određivao karakterom društveno-ekonomske formacije i društveno-političkog sistema, uspostavljenim društvenim odnosima i stupnjem razvoja te konkretnom povijesnom situacijom.“³⁵ Proces socijalizacije kroz školu i druge društvene organizacije i institucije utjecao je na to da je omladina prihvaćala obrasce ponašanja svoje sredine. Sociolozi bi takav proces nazvali *akulturacijom*, dakle preuzimanjem i prihvaćanjem kulturnih i društvenih obrazaca, obilježja i osobina nekoga društva, a do toga dolazi kontinuiranim djelovanjem. Važno je istaknuti kako je status obitelji bitno određivao položaj omladine te utjecao i na položaj mladih zemljoradnika, radnika, službenika i stručnjaka. Jačina utjecaja u ovome slučaju ovisila bi o osiguravanju mladima više ili manje povoljne početne pozicije i društvene šanse.³⁶ Čak 25,6% omladine potjecalo je iz zemljoradničkih obitelji, 42,5% iz radničkih te 31,9% iz službeničkih, stručnjačkih i drugih obitelji.³⁷

Socijalni položaj obitelji te stambeni i materijalni uvjeti života predstavljali su najosnovnije preduvjete povoljne, odnosno nepovoljne životne situacije pojedinih društvenih grupa, pa tako i omladinaca.³⁸ Uvjeti stanovanja jedan su od bitnih pokazatelja socioekonomskog položaja obitelji i omladinaca. Istraživanja pokazuju kako je tek svaki trinaesti omladinac stanovao kao podstanar, što je bilo bitno uvjetovano visokom zastupljenošću studentske omladine unutar koje je 13,5% imalo takve uvjete stanovanja. U podstanarskom statusu bilo je zastupljeno 9,6% ukupno zaposlene omladine, 22,2% zaposlene omladine živjelo je s roditeljima u društvenom stanu, 59,4%

³⁵ Martinić, Tena, *Slobodno vrijeme i suvremeno društvo*, Informator, Zagreb, 1977., 45.

³⁶ Obradović, Vladimir, „Društveni položaj i životna situacija“, *Fragmenti omladine – Položaj, svijest i ponašanje mladih Hrvatske*, ur. Furio Radin, Zagreb, 1988., 62.

³⁷ Obradović, 62.

³⁸ Isto, 68.

stanovalo je s roditeljima u njihovoj kući, 3,9% posjedovalo je stanarsko pravo, a samo 4,1% bilo je vlasnik stana ili kuće.³⁹

Standard stanovanja omladine može se analizirati prema podacima o tome posjeduje li stan ili kuća kupaonicu, centralno grijanje i telefon ili ne posjeduje. Na temelju analize standarda stanovanja i socioklasne pripadnosti, autora Vladimira Obradovića iz 1980-ih, može se zaključiti kako je nizak standard stanovanja bio prisutan kod 20% omladine (život u objektima bez kupaonice).⁴⁰ Taj dio omladine potjecao je gotovo isključivo iz poljoprivredničkih (42%) i radničkih (45%) obitelji. Nasuprot tome, standard stanovanja 36% omladine bio je relativno visok, a taj dio omladine pretežito su sačinjavali potomci stručnjačkih i rukovodećih obitelji te polovine službeničkih obitelji.⁴¹

Drukčije podatke donosi nam omladinski list *Polet* koji 1978. objavljuje rezultate svoje ankete o stanovanju mladih. Rezultati govore kako u vlastitom stanu (kući) s roditeljima živi 42,2% omladine dok u iznajmljenom stanu (sobi) kao podstanar stanuje njih 27%. U vlastitom stanu (kući) sami ili s vlastitom obitelji živi njih 8,7%, a u vlastitom stanu (kući) s roditeljima supružnika njih 6,8%. U studentskom domu živjelo ih je 5,8%, a kod rođaka ili znanca utočište je potražilo čak 3,8%. Školski domovi skrbili su za 2,5% omladine, a u nestambenom, ali adaptiranom prostoru stanovalo je 3,3% mladih.⁴² Također, donosi i izvješće s informacijama o đačkim domovima. „Tako je 64% objekata učeničkog standarda izgrađeno prije Drugog svjetskog rata, a svega je 40% domova građeno namjenski. Potpuno centralno grijanje ima 47,5% domova dok je 16,7% bez grijanja. U spavaonice je smješteno od jednog do više od petnaest učenika, a jednu kupaonicu u prosjeku koristi 34 učenika.“⁴³

Također, podaci o posjedovanju predmeta materijalne potrošnje mogu se uzeti kao pokazatelj društvenog položaja omladine. Prema podacima iz 1980-ih, oko 20% omladine nije posjedovalo ili nije moglo koristiti predmete elementarnog standarda kućanstva (stroj za pranje rublja, hladnjak, televizor) što je predstavljalo egzistencijalno

³⁹ Isto, 69.

⁴⁰ Isto, 69.

⁴¹ Isto, 70.

⁴² „Kako mladi stanuju?“, *Polet*, br. 73, 10.10.1978., 11.

⁴³ „Standard učenika i studenata“, *Polet*, br. 70., 28.8.1978., 6.

najdepriviraniji sloj omladinske populacije.⁴⁴ Oko 15% omladine posjedovalo je i moglo koristiti predmete visokog standarda kućanstva – TV u boji, stroj za pranje posuđa, video uređaje, odnosno ekskluzivnije predmete rekreacije (skijaška oprema, čamac, jedrilica, gliser) te automobile veće kubikaže.⁴⁵

⁴⁴ Obradović, 71.

⁴⁵ Isto, 70.

2. DRUŠTVENO ORGANIZIRANJE MLADIH

„Djelatnošću društvenih organizacija u našoj samoupravnoj socijalističkoj zajednici treba da budu zadovoljene određene životne potrebe djece, omladine, radnih ljudi i građana. Na toj osnovi idejna i programska orijentacija društvenih organizacija treba da polazi od objektivnih, autentičnih potreba i interesa radnog čovjeka, pri čemu društvene potrebe i interesi izrastaju iz individualnih potreba.“⁴⁶ Sve društvene organizacije bile su kolektivni članovi SSOH te su međusobno surađivale. Neke od njih imale su više aktivnosti kojima su se bavile. Primjerice, Narodna tehnika obuhvaćala je apsolutno sve aktivnosti koje s tehnikom imaju veze, a neke od njih su grupe: Izumitelji, Radio-amateri, Foto-amateri, Brodomodelari i dr. „Aktivnost društvenih organizacija koje okupljaju djecu i omladinu razvija se na osnovi samostalnih programa u kojima se kao osnovna vrijednost ističe odgoj u skladu s osnovnim tekovinama naše revolucije, razvijaju se i njeguju bratstvo i jedinstvo, zajedništvo naroda i narodnosti, jugoslavenskog socijalističkog patriotizma, socijalističkog internacionalizma, razvijaju i njeguju revolucionarne tradicije, tekovine NOB-a, samoupravna socijalistička izgradnja, drugarstvo i solidarnost, te fizičke, radne i radno-tehničke sposobnosti, usvajaju kulturne vrijednosti, te pripremaju za obranu zemlje uključujući se u ostvarivanje koncepcije ONO i DSZ.“⁴⁷ Na taj način, oblikovan je sustav organizacija i aktivnosti u kojemu bi svaki omladinac pronašao nešto za sebe te bi tamo upoznao vršnjake sa sličnim afinitetima. Rezultat toga bilo bi znanje u određenom području te sklapanje prijateljstava.

2.1. Savez omladine

Tijekom i nakon NOB-a na području Jugoslavije djelovao je Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije, osnovan u Bihaću 1942. godine. Četiri godine

⁴⁶ „SSOH i društvene organizacije“, *Dokumenti 2. tematske sjednice RK SSOH*, Centar za društvene djelatnosti SSOH, Zagreb, 1978., 19.

⁴⁷ Isto, 57.

poslije, na trećem kongresu 1946. mijenja naziv u Narodna omladina Jugoslavije. Na četvrtom kongresu 1948. u Beogradu, ujedinjuju se sa Savezom komunističke omladine Jugoslavije. Godine 1963. organizacija mijenja ime u Savez omladine Jugoslavije, a jedanaest godina poslije u Savez socijalističke omladine Jugoslavije. SSOJ će djelovati do 1990. godine te svojim osnutkom postati ogranak Saveza komunista Jugoslavije koji brine o mladima te propagira socijalistički duh i vrijednosti samoupravnog socijalizma.⁴⁸ Važno je napomenuti kako se u spajanje organizacija 1974. godine uključio i Savez studenata Jugoslavije te njegove republičke organizacije koji su pripojeni u SSOJ što se može protumačiti stabilizacijskom mjerom koja je uslijedila nakon studentskih prosvjeda 1968. i hrvatskog proljeća 1971. u kojoj u studenti imali svoju ulogu.

Na području Hrvatske, na republičkoj razini, djelovao je SSOH. „Programska usmjerenost Saveza komunista za socijalistički i aktivni udio mlade generacije u razvitku socijalističkog samoupravnog društva, nepokolebljiva podrška i dosljedno angažiranje najvećeg dijela mlade generacije SR Hrvatske na revolucionarnom kursu i politici Saveza komunista, omogućili su stvaranje jedinstvene organizacije svih slojeva mladih – SSOH.“⁴⁹ Cilj SSOH bio je svojim aktivnostima utjecati na mjere države koje se tiču interesa omladine. Postojalo je osam ključnih pitanja kojima su se bavili te su svojim aktivnostima apelirali na njihove probleme, a ona su: ostvarivanje društvenog dogovora o dohotku i njegovoj raspodjeli, stambena problematika mladih, otvaranje novih radnih mjesta i zapošljavanje mladih, samoupravni odnosi i djelovanje mladih u njima, razvoj intenzivnog rada, obrazovanje iz rada i uz rad, zadovoljavanje kulturnih potreba radnika u udruženom radu i aktivnosti mladih u organizaciji proizvodnog procesa i izvršenje plana proizvodnje.⁵⁰ SSOH je putem izbora za članove delegacija redovno i aktivno sudjelovao u zajednici. Tako je u razdoblju od 1974. do 1978. broj mladih do 27 godina činio 17,31% ukupnog sastava delegacija. U vijećima općinskih skupština bilo ih je

⁴⁸ „Akcija: mladi radnik samoupravljač!“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 8.-9.

⁴⁹ „Izveštaj o radu saveza socijalističke omladine hrvatske i društvenih organizacija koje okupljaju djecu i omladinu između VIII i IX kongresa“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 4.

⁵⁰ *Aktualna pitanja sadržajnog, metodološkog i organizacionog djelovanja SSOH*, Republička konferencija SSOH, Zagreb, 1985., 11.

12,76%, a u vijećima Sabora SRH 8,7% dok su u delegaciji Sabora za vijeće Savezne skupštine mladi činili 2,4% njenog sastava.⁵¹

Članom SSOH mogao je postat svaki omladinac star do 27 godina koji to želi, koji prihvaća Statut SSOJ i koji je spreman aktivno se angažirati u njegovom djelovanju.⁵² Svaki član SSOH bio je dužan plaćati članarinu organizaciji koja je mjesečno iznosila jedan dinar, a uplaćivala se šestomjesečno ili dvanaestomjesečno unaprijed o čemu je odlučivala općinska konferencija SSOH.⁵³ U pravilu, primanje se obavljalo na temelju prijedloga odreda Saveza pionira u sedmom razredu na zajedničkoj svečanosti povodom Dana mladosti i u praksi je obuhvaćalo sve učenike. Dakle, SSOH je osnovna organizacija putem koje su se njeni članovi organizirali u podružnice koje su djelovale u osnovnoj organizaciji udruženog rada, u školi, na fakultetu, u samoupravnoj radnoj zajednici, mjesnoj zajednici, u jedinici i ustanovi Jugoslavenske narodne armije.⁵⁴ Primjer pomoći omladinskoj i učeničkoj zajednici vidi se u 1978. godini kada SSOH pokreće akciju za saniranje stanja neisplate kredita. Povodom toga organiziran je sastanak Izvršnog komiteta CK SKH i Sekretarijata Predsjedništva Republičke konferencije SSOH na kojemu je sudjelovalo 25 članova. Na sastanku je dogovorena isplata neisplaćenih kredita uz pomoć sredstava kreditnih banaka, a radilo se o iznosu oko 24 milijuna dinara.⁵⁵ Osim političke moći koju je znao upotrijebiti, SSOH je bio glavni osnivač društvenih organizacija i listova u Hrvatskoj putem kojih je djelovao i izvršavao svoje ciljeve. Godine 1978. broj članova koji je prelazio 750 000 dovoljno govori o njihovoj aktivnosti i brojnosti iako u svom glasilu *Polet* izražavaju nezadovoljstvo jer nisu uspjeli ostvariti akciono jedinstvo u rješavanju svih bitnih razvoja društva, neovisno o strukturi kojoj mladi pripadaju.⁵⁶ Neupitna je činjenica kako se SSOH iskazao u svome djelovanju i definiranju ciljeva. Osim što je mladima upotpunio slobodno vrijeme, putem svojih organizacija učio ih je ljudskim vrijednostima, a putem tiskovina izvještavao o aktualnim novostima iz vanjske i unutarnje politike te prenosio i

⁵¹ „Izveštaj o radu saveza socijalističke omladine hrvatske i društvenih organizacija koje okupljaju djecu i omladinu između VIII. i IX. kongresa“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 4.

⁵² *Statutarne odluke SSOJ i SSOH*, Centar za društvene djelatnosti omladine, Zagreb 1975., 17.

⁵³ Isto, 97.

⁵⁴ Isto, 1975., 26.

⁵⁵ „Standard učenika i studenata“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 11.

⁵⁶ „Osnovne organizacija SSOH“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 24.

analizirao sadržaje koji bi omladinu mogli zanimati. Ipak, treba uzeti u obzir kako je SSOH bio dio političkog sustava koji je propagirao određenu ideologiju te ga tako treba i proučavati. Sloboda izražavanja mladih autora iako je bila na visokoj razini, nije bila potpuna čemu svjedoči *Polet* čiji su se novinari nekoliko puta "opekli" na svoju pretjeranu kritičnost u člancima. Kao najveće djelo SSOH izdvaja se izrazito bogat sustav društvenih organizacija koje su neupitno imale odgojnu i obrazovnu ulogu mnogim generacijama u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

2.2. Narodna tehnika

„Narodna tehnika Hrvatske, savez organizacija za tehničku kulturu, društvena je organizacija unutar Saveza socijalističke omladine Hrvatske i konstitutivni dio organizacijskih socijalističkih snaga u Socijalističkom savezu radnog naroda Hrvatske.“⁵⁷ Osnovana je 14. travnja 1948. godine, a bavila se tehničkom kulturom i njenom popularizacijom. Njeni sadržaji bili su od posebnog društvenog interesa zbog svog utjecaja na produktivnost i kreativnost mladih generacija. Sadržavala je čak 19 sekcija, a one su: Mladi tehničari, Pokret „Nauku mladina“, Mladi zadrugari, Brodomodelari, Auto-moto, Astronautika i raketarstvo, Izumitelji, Radio-amateri, Foto-amateri, Kino-amateri, Informatičari, Zrakoplovci, Jedriličari, Kajakaši, Ronioci i spotski ribolovci na moru, Motonautičari, Pedagozi tehničke kulture, Društvo „Nikola Tesla“.⁵⁸ Zadaci omladine unutar Narodne tehnike bili su putem znanosti i pronalaska novih spoznaja poboljšati tehničko unaprjeđenje i proizvodnju čija bi primjena u svakodnevnom životu trebala doprinijeti zajednici. Kao i druge društvene organizacije, Narodna tehnika je svoje aktivnosti ostvarivala putem osnovnih organizacija u mjesnim zajednicama, školama, visokoškolskim ustanovama i organizacijama udruženog rada.⁵⁹

⁵⁷ „Narodna tehnika“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 43.

⁵⁸ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1986., 41.

⁵⁹ „Narodna tehnika“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 44.

Brojke o ukupnom broju članova Narodne tehnike ne mijenjaju se u razdoblju 1978.-1985. te se kreću oko 500 000 članova s ukupno 1600 osnovnih organizacija.⁶⁰

Početakom 1990-ih Narodna tehnika mijenja ime u Hrvatsku zajednicu tehničke kulture. Time je preuzela sva njezina prava, obveze i imovinu te postala i povijesni slijednik Republikanske komisije „Tehnika i sport“ koja čuva baštinu prvih hrvatskih tehničkih udruga.⁶¹

2.3. Savez izviđača

Možda najbolju, ali zasigurno jednu od dužih definicija Saveza izviđača donosi *Polet*: „Savez izviđača Hrvatske, kao dobrovoljna samoupravna društvena organizacija djece, omladine i ostalih nastoji, zajedno sa svim ostalim činionicima u procesu odgoja djece i omladine, svojim djelovanjem pridonijeti izvršenju općih zadataka našeg društva, usmjerenih na pravilan razvoj mladog čovjeka.“⁶² Dan poratnog osnutka izviđačkog pokreta u Hrvatskoj je 19. svibnja 1951. kada se održao prvi tečaj za izviđačke voditelje u Pionirskom gradu u Zagrebu.⁶³ Aktivnost izviđača najčešće se odnosila na boravak u prirodi i druženju s prijateljima. U očima države, poanta je bila da mladi izviđači koriste svoje slobodno vrijeme radosno i korisno, usvajajući pri tome predviđena izviđačka znanja, vještine i sposobnosti koje će stalno primjenjivati i koristiti u životu.⁶⁴

Broj članova Saveza izviđača rastao je iz godine u godinu. Između 1974. i 1978. broj se gotovo udvostručio: od 25 000 do 40 000 članova, ali treba uzeti u obzir kako je rasprostranjenost organizacije bila različita.⁶⁵ Trend rasta se nastavio u 1981. kada je broj članova iznosio 47 654.⁶⁶ Taj broj je do 1985. porastao do 50 285 članova, a

⁶⁰ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1986., 41.

⁶¹ „O nama“, www.hztk.hr, 2.6.2019.

⁶² „Savez izviđača“, *Polet*, br. 70., 28.8.1978., 41.

⁶³ „Izviđaštvo u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata“, www.scouts.hr, 2.6.2019.

⁶⁴ „Savez izviđača“, *Polet*, br. 70., 28.8.1978., 41.

⁶⁵ Isto, 41.

⁶⁶ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1982., 29.

najviše izviđača bilo je u Osijeku i Zagrebu.⁶⁷ Godine 1976. Savez izviđača dobiva na korištenje otok Obonjan kraj Šibenika gdje su izviđači ljetovali i odrađivali dio svojih aktivnosti.

2.4. Ferijalni savez

Naziv saveza potječe iz latinskog naziva „ferija“ (*feriae*) što je označavalo dane u kojima bi rad bio zabranjen. Ferijalni savez bio je jedna od društvenih organizacija koja je okupljala djecu i omladinu te im organizirala raznorazna putovanja koja bi im nadopunila slobodno vrijeme koje bi ostalo nakon škole. Djelovao je unutar Saveza socijalističke omladine Hrvatske i postigao je značajne rezultate te je svojom društvenom aktivnošću postao bitan činilac društvenog organiziranja, socijalističkog odgoja i usmjeravanja mlade generacije.⁶⁸ Godine 1974. organizacija je imala 18 500 članova i taj je broj nastavio rasti. Već sljedeće 1975. ima 22 000, 1976. 26 000, 1978. 37 000 članova.⁶⁹ U osamdesetim godinama broj se nastavlja povećavati pa tako 1981. Ferijalni savez broji 48 578 članova.⁷⁰ Osjetni pad broja članova zabilježen je 1985. godine kada je bilo 37 000 članova.⁷¹ Socijalna struktura članstva činila je 45% radničke, 40% učeničke i studentske omladine dok su 10% činili pioniri, a 5% ostali članovi. Što se tiče članstva prema uzrastu najbrojniji su bili juniori (14-21) s 46,8%, zatim seniori A (21-27) s 27,2%. Treću najbrojniju skupinu činili su pioniri (7-14) s 14,6%, a četvrtu seniori B (preko 27 godina) s 11,2%.⁷²

Jedan od značajnih ferijalnih događaja saveznog značaja bilo je zborovanje ferijalaca Jugoslavije „Bratstvo-jedinstvo“ koje se održavalo svake godine u povodu Dana ferijalaca. Domaćin bi uvijek bila druga republika ili pokrajina, a Ferijalni savez

⁶⁷ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1986., 43.

⁶⁸ „Ferijski savez“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 42.

⁶⁹ Isto, 42.

⁷⁰ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1982., 29.

⁷¹ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1986., 44.

⁷² Isto, 44.

Hrvatske bio je, primjerice, domaćin zborovanja 1975. u Zagrebu pod pokroviteljstvom CK SKJ.⁷³

2.5. Pomladak Crvenog križa

Humanitarni aspekt hrvatske omladine očitovao se kao Pomladak Crvenog križa koji je djelovao između 1945. i 1991. godine. Hrvatski Crveni križ djelovao je kao republičko društvo Crvenog križa unutar Crvenog križa Jugoslavije.⁷⁴ Njegova aktivnost odvijala se putem osnovnih i mjesnih organizacija. Osnovne organizacije djelovale su po mjestu stanovanja (2572), rada (636) i školovanja među kojima su bile osnovne škole (1328), srednje škole (295) te više i visoke škole (89).⁷⁵ Prema tome, organizacija Crvenog križa imala je krajem 1970-ih ukupno 4820 osnovnih organizacija. Iz toga se može zaključiti kako su mladi aktivno sudjelovali u ostvarenju svojih zadataka u skladu sa svojim mogućnostima i interesima. „Iz potrebe da se za svaku dobnu grupu pronađu odgovarajući oblik aktivnosti, mladi Crvenog križa podijeljeni su u dvije grupe: pomladak koji okuplja djecu od 7 do 14 godina te omladinu od 14 do 27 godina koji su obuhvaćali škole drugog stupnja, više i visoke škole i fakultete, te radničku i seosku omladinu.“⁷⁶ Kada bi se to prevelo u brojke, pomladak Crvenog križa činio je 32,2%, a omladina Crvenog križa 14% omladine SR Hrvatske. Do 1984. u ukupno članstvo pomlatka naraslo je na 449 099 dok je omladina Crvenog križa imala 195 037 članova.⁷⁷

Usprkos dobrim brojkama najbitnije je napomenuti mir i napredak koji je bio poanta aktivnosti tadašnje omladine. Njihove nesebične aktivnosti trebale su ih podučiti humanitarnom duhu, solidarnosti, miru i napretku.

⁷³ „Ferijalni savez“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 42.

⁷⁴ „Povijest Crvenog križa“, www.hck.hr, 3.6.2019.

⁷⁵ „Omladina i pomladak Crvenog križa“, *Polet*, br. 70., 28.8.1978., 48.

⁷⁶ Isto, 47.

⁷⁷ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1986., 45.

2.6. Savez za fizičku kulturu

Sport je činio sastavni dio afirmiranja mladih općenito kako zbog koristi za zdravlje tako i zbog natjecateljskog sportskog duha, a takav duh Jugoslavija je zasigurno poticala. Primjeri tomu su Mediteranske igre u Splitu 1979., Zimske olimpijske igre u Sarajevu 1984. i Univerzijada u Zagrebu 1987. kojima je Jugoslavija promovirala svoje sportske i domaćinske adute. Upravo zbog toga će država kroz Savez socijalističke omladine Hrvatske posebnu pažnju posvetiti mladima i sportu. „Fizička kultura postat će sve važnija u zaštiti i podizanju zdravlja, razvoju stvaralačkih sposobnosti, boljim međuljudskim i humanijim društvenim odnosima, jačanju životnih i obrambenih sposobnosti te obogaćivanju sadržaja slobodnog vremena.“⁷⁸ Godine 1978. broj članova bio je oko 670 000, dok izvještaj Republičke konferencije SSOH za 1983. godinu navodi porast na 1 191 854 članova.⁷⁹ Najveći dio sportaša bili su mladi ljudi, a od ukupnog broja svih aktivnih članova 73% bili su mlađi od 25 godina.⁸⁰

Savez za fizičku kulturu nesumnjivo je utjecao na omasovljenje i unaprjeđivanje fizičke kulture. S druge strane, Savez socijalističke omladine Hrvatske aktivno se zalagao za veće standarde prilikom razvoja fizičke kulture te je prozivao one koji ga koče ili sprječavaju svojim aktivnostima. „Zauzimat će se za afirmaciju načela amaterizma i prevladavanje težnji nepotrebne profesionalizacije, za onemogućavanje privatizacije, tehnomenadžerstva, komercijalizacije te za dokidanje špekulacija i kršenja zakonskih normi, pojava nacionalizma i klupskog simpatizerstva.“⁸¹

2.7. Muzička omladina

Muzička omladina bila je organizacija koja je okupljala ljubitelje glazbe u SR Hrvatskoj, a djelovala je unutar SSOH. Njeni su članovi uglavnom bili učenici osnovnih i

⁷⁸ „Savez za fizičku kulturu“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 46.

⁷⁹ Omladina SR Hrvatske u brojkama, 1986., 47.

⁸⁰ „Savez za fizičku kulturu“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 46.

⁸¹ „Fizička kultura“, *Polet*, br. 71., 28.9.1978., 5.

srednjih škola, pa je broj varirao ovisno o završetku određenog stupnja obrazovanja.⁸² Muzička je omladina djelovala u 27 općina što predstavlja najmanji broj općina društvene organizacije omladine uopće.⁸³ Broj članova je rastao pa je 1978. godine Muzička omladina razvila u jednu od značajnih i snažnijih organizacija u SR Hrvatskoj. Iste godine list *Polet* prenosi kako je zadovoljavajuće riješeno financiranje programa Muzičke omladine te se njena aktivnost posebno mora iskazati u sredinama u koje sporije dopire kulturna aktivnost, a to su seoske sredine. S druge strane, kao najveću prepreku u razvoju organizacije kao nositelja razvoja kulture mladih i kulture uopće u društvu proziva menadžersko i nesamoupravno ponašanje institucija koje često ne dopuštaju omladini da cjelovitije provede svoj program i da bitnije mijenja i usmjerava razvoj kulturnog života mlađe generacije.⁸⁴ U razdoblju između 1980. i 1985. broj članova je varirao između 30 000 i 50 000 članova.⁸⁵

Možda i najveći doseg Muzičke omladine bilo je otvaranje Međunarodnog kulturnog centra Muzičke omladine koji je bio smješten u glazbenom kampu u Grožnjanu te je djelovao samo u ljetnim mjesecima. Ostvaren je 1969. godine u suradnji s Međunarodnom federacijom Muzičke omladine.

2.8. Savez pionira

Savez pionira je uz SSOH i školu činio organizacijski trokut društvene brige o djeci i omladini. Iako je bio kolektivni član krovne organizacije Socijalističkoga saveza radnog naroda nikada se u poslijeratnom razdoblju nije smatrao pomlatkom partije već je tu ulogu imala omladinska organizacija.⁸⁶ Postojala je poveznica između SSOH i Saveza pionira na području međusobne suradnje. Obzirom da se iz pionira u SSOJ primalo djecu u sedmom razredu, statut SSOH navodi kako su članovi u osnovnoj školi

⁸² *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1986., 47.

⁸³ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1982., 30.

⁸⁴ "Muzička omladina", *Polet*, br. 70., 28.8.1978., 22.

⁸⁵ *Omladina SR u brojkama*, 1982., 29.

⁸⁶ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 43.

dužni aktivno raditi u Savezu pionira.⁸⁷ Suradnja je odvijala s naglaskom na obveze omladinaca koji su morali organizirano raditi s pionirima prije svega na njegovanju NOB-a i tekovina socijalističke revolucije, njegovanju drugarstva i prijateljstva, humanizma i socijalističke solidarnosti jer smatrali su kako se samo stalnim radom može računati na jačanje svojih redova stupanjem u SSOH.⁸⁸

Također, članovi SSOH organizirali su klub pionirskih voditelja koji je bio organizirani oblik djelovanja omladinskih aktivista koji su se opredijelili i osposobili za neposredan rad s pionirima pod nazivom pionirski voditelji. Njihove zadaće bile su dogovaranje zajedničkih aktivnosti, osposobljavanje novih aktivista, razmjenjivanje stečenih iskustava iz rada s pionirima, provođenje dijela slobodnog vremena s njima te organiziranje tematskih razgovora, tribina, sastanaka, izložbi i programa.⁸⁹ Klub se najčešće sastajao u omladinskim domovima, mjesnim zajednicama, školi ili domu kulture, a njegove aktivnosti sadržavale su obrazovanje, znanost, kulturu, sport, tehniku i igru. Edukacija i zabava bili su cilj ovakvih aktivnosti. Pionirski voditelji su neke od aktivnosti povezali s društvenim omladinskim organizacijama. Primjerice, izleti i ekskurzije organizirale su se u suradnji s Ferijalnim savezom i Savezom izviđača, pionire se s glazbom, instrumentima i ličnostima upoznavalo u suradnji s Muzičkom omladinom dok se važnost o zdravstvene zaštite govorilo tijekom suradnje s Crvenim križem.⁹⁰

Kako bi rad s pionirima bio sadržajan i kvalitetan vodilo se računa o rekvizitima koji su najčešće bili igroteke, sportska oprema te potrošni materijal poput papira, bojica, flomastera i dr. Postojao je i popis osnovne literature za rad s pionirima kojega je činilo 16 točaka, a tiskao ga je Republički savjet Saveza pionira SR Hrvatske. Popis ostale literatura tiskan je u knjizi *Osposobljavanje pionirskih voditelja*.⁹¹ Pomoću tih popisa

⁸⁷ *Statutarne odluke SSOJ i SSOH*, Centar za društvene djelatnosti omladine, Zagreb, 1975., 18.

⁸⁸ „SSOH i društvene organizacije“, *Dokumenti 2. tematske sjednice RK SSOH*, Centar za društvene djelatnosti SSOH, Zagreb, 1978., 28.

⁸⁹ *Aktualna pitanja sadržajnog, metodološkog i organiziranog djelovanja SSOH*, Republička konferencija SSOH, Zagreb, 1985., 67.

⁹⁰ „SSOH i društvene organizacije“, *Dokumenti 2. tematske sjednice RK SSOH*, Centar za društvene djelatnosti SSOH, Zagreb, 1978., 68.

⁹¹ Isto, 69.

pionirski voditelji imali su smjernice i pomoć pri svojim aktivnostima što im uvelike olakšavalo rad.

3. POPULARNA I POTROŠAČKA KULTURA MEĐU MLADIMA

Popularnu kulturu možemo definirati kao kulturu koja je svima dostupna i široko rasprostranjena ili kao zajednički skup praksa i uvjerenja koje su stekle globalnu prihvaćenosti i koje obilježava medijska dostupnost i pojavnost u obliku komercijalnoga proizvoda. Ona je velika platforma u kojoj svoje mjesto pronalaze različiti medijski kanali poput novina, glazbe, filma i televizije. Posebna je po tome što ima političku moć koja glas može dati nepovlaštenim grupama odupirući se dominantnoj kulturi i ideologiji.⁹² U politički zaoštrenoj drugoj polovici 20. stoljeća mnoštvo je stvari bilo podijeljeno. Geopolitička slika svijeta bila je podijeljena na dva politička, vojna i ekonomska dijela. Euroazijski div Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika bio je vođa istočnog bloka koji se međusobno štitio i podržavao pod okriljem Varšavskog pakta. S druge strane, Sjedinjene Američke Države su vodile glavnu riječ u Sjevernoatlantskom savezu pozivajući se na crvenu opasnost, jedan od omiljenih izraza američkog predsjednika Ronalda Reagana. Loši odnosi dvaju međusobno mrskih blokova itekako su utjecali na gotovo sve aspekte života. Kako bi s naglim razvojem naoružanja vojni sukob bio gotovo pa katastrofalan, dva bloka su se okrenula nadmetanju u drugim stvarima koje kod ljudi bude emociju i strast.⁹³ Dolazi do eksplozije umjetnosti koja će ozbiljno zavladata ljudskim domovima.

Točno na željeznoj zavjesi, Jugoslavija je pronašla treći način, put nesvrstanih. Ne samo da je bila jedna od zemalja vođa pokreta, već je bila i među najrazvijenijim državama unutar njega. Proces uvođenja samoupravljanja i otvaranje prema zapadnim zemljama bila su dva temeljna procesa koji će popularnu kulturu približiti Jugoslaviji. „Slično kao i zapadnoeuropske zemlje i socijalistička je Jugoslavija doživjela modernizaciju koja je za posljedicu imala stvaranje potrošačkoga društva, te se do kraja

⁹² Buhin, Anita, "Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije", *Stvaranje socijalističkog čovjeka – Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zagreb-Pula, 2017., 224.

⁹³ Juvančić, Hrvoje, *Rock, MTV i Američki kulturni imperijalizam*, Meandar - AGM, Zagreb, 1997., 72.

1960-ih približila kapitalističkomu načinu života, najviše što je jedna socijalistička zemlja mogla.⁹⁴

Novi kulturni odjek sa Zapada započele su Sjedinjene Američke Države koje su prve započele veliku količinu novca ulagati u filmsku, glazbenu i televizijsku produkciju. Uloga tih produkcija bila je proizvodnja medijskog sadržaja za američko tržište. Međutim, takvo što bilo je naivno pomisliti. Već tijekom Drugog svjetskog rata američki su autori crtanih filmova pomno osmišljavali sadržaj i ugrađivali ideološke segmente na televizijske ekrane. Najpoznatiji primjer je fiktivni lik Paško Patak (Donald Duck) kojega karakteriziraju osobine običnog građanina, među kojima je ljubav prema obitelji za koju se brine. Zašto bi se brinuo? Rane epizode ga prikazuju kako strepi nad nacističkom čizmom sve dok ne odluči nešto poduzeti u vezi toga. Možda je on bez razloga vrlo slično odjeven kao američki mornar iz Drugog svjetskog rata. Drugi se primjeri mogu pronaći i u jednoj od najvećih izdavačkih strip kuća DC Comics čiji glavni junak Superman uzleti s Kipa slobode u smjeru Berlina gdje otme Adolfa Hitlera te ga donese Američkom vrhovnom sudu na utvrđivanje krivnje nakon čega slijedi proslava američkog načina života kojeg je Superman simbol i zaštitnik.⁹⁵ Dolazi do općeg prihvatanja kinematografije i televizijskih ekrana koji postaju dio svakodnevnice američkog načina života. Postaju izvor sadržaja koji dan čini veselijim, bezbrižnim i ispunjenijim. Drugim riječima, pokazalo se kako kinematografija i televizijski ekrani mijenjaju društvo. Utječu na pojedinca i na grupe što ih čini odličnim odašiljačem informacija.⁹⁶ Te informacije nisu morale imati isključivo ideološki element, već su se mogle koristiti i u druge svrhe. Primjerice, filmovima i televizijskim sadržajima moglo se promovirati američke proizvode što je profit, odnosno potrošnju, moglo samo gomilati. Preduvjeti za prihvatanje popularne kulture u Hrvatskoj bili su širenje masovnih medija i izgradnja medijske mreže preko cijeloga teritorija Jugoslavije, otvaranje Zapadu i stvaranje vlastite kulturno-ideološke pozicije.⁹⁷

⁹⁴ Buhin, 225.

⁹⁵ „Čovik ka Tica“, *Polet*, br. 118, 23.1.1980., 21.

⁹⁶ Vučetić, Radina, *Koka-Kola socijalizam – Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX. veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 80.

⁹⁷ Buhin, 222.

3.1. Film

Scena jugoslavenske kinematografije mjenjala se ovisno o političkoj situaciji. Početkom socijalističke Jugoslavije bila je era staljinističkih filmova koju je prekinulo izbacivanje Jugoslavije iz Informbiroa. Novu eru otvorila je suradnja između jugoslavenskih vlasti i Erica Johnsona, predsjednika Udruženja filmskih producenata i distributera Amerike. Početak pregovora započeo je krajem afere Informbiro 1949. u Beogradu. Plodovi suradnje vidjeli su se 1952. kada FNRJ i SAD potpisuju IMG (Information Media Guarantee). Taj dokument omogućavao je kupnju filmova, ploča i knjiga, a bio je poseban po tome što je omogućavao uvoz američkog filma po vrlo niskim cijenama.⁹⁸ Američku filmsku dominaciju nakratko je prekinulo udaljavanje u politici kada se u Beogradu 1961. održava prva konferencija Pokreta nesvrstanih zemalja. Uvodi se „šarenilo“ u repertoar pa su se osim američkih, na kino platnima prikazivali i sovjetski filmovi. Od 1967. dolazi do većeg uvoza i šireg repertoara filmova. Te je godine ukupno uvezen 261 film od čega 51 američki, 42 francuska, po 38 sovjetskih i britanskih, 29 talijanskih dok su ostatak činile druge svjetske kinematografije.⁹⁹ Daleko od toga da su američki filmovi punili blagajne u Jugoslaviji kao u drugim zemljama. Komercijalizacija i širi izbor filmova nisu imali očekivanog rezultata iako su nastajali kvalitetni filmovi. Primjer tomu je film Kreše Golika *Imam dvije mame i dva tate* iz 1968. koji prikazuje život u drukčijoj obiteljskoj zajednici. Odnosno, prikazuje dva roditelja koji su osnovali nove bračne zajednice što njihovoj djeci i njima stvoriti neobičnu povezanost. Film je iste godine na Pulskom filmskom festivalu osvojio Zlatnu arenu za najbolju glavnu žensku ulogu (Mia Oremović) i Zlatnu arenu za kameru (Ivica Rajković).

Do 1970-ih Jugoslavija je imala problem opadanja broja gledatelja u kino dvoranama. Iako je taj trend sedamdesetih prekinut i dalje je u prosjeku 56% dvorana ostajalo prazno.¹⁰⁰ Faktor koji je možda utjecao na to mogla bi bili puno veća

⁹⁸ Vučetić, 89.

⁹⁹ Isto, 91.

¹⁰⁰ Janjetović, Zoran, *Od internacionale do komercijale – Popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991.*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2011., 61.

dostupnost i popularnost televizora koji svoju zlatnu eru doživljava upravo u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošlog stoljeća ili zbog lošeg ponašanja u kinima.¹⁰¹ Možda nije bilo do popularnosti koliko do cenzure koja je bila prisutna u Jugoslaviji od 1946. osnivanjem Cenzorne komisije koja 1949. mijenja naziv u Komisija za pregled filmova pri Komitetu za kinematoragiju Vlade FNRJ, a 1953. u Saveznu komisiju za pregled filmova.¹⁰² Nakon toga, sredinom šezdesetih godina podijeljene su ovlasti u Saveznoj komisiji pa su tako republičke komisije bile nadležne za pregledavanje domaćih filmova dok je Savezna komisija pregledavala uvezene strane filmove. Sve su komisije imale iste kriterije po kojima su radile, a nisu se mogli prikazivati filmovi „čija je sadržina upravljena protiv društvenog ili državnog uređenja Jugoslavije, protiv mira i prijateljstva među narodima ili protiv čovečnosti; čiji sadržina vređa čast i ugled naroda Jugoslavije ili drugih naroda ili čiji sadržina vređa javni moral ili štetno utiče na vaspitanje omladine“.¹⁰³ Da važnu ulogu film igra u očima mladih vidljivo je i iz ovoga primjera. Država si jednostavno nije mogla dozvoliti da na odgoj i afirmaciju mladih u Jugoslaviji utječe faktor koji nije u nadležnosti Saveza komunista Jugoslavije. U razdoblju između 1961. i 1972. nastavio se proces decentralizacije jugoslavenske filmske industrije koju je pratio uspon političke i gospodarske kontrole. Tijekom toga razdoblja, Jugoslavija je doživjela svoje najviše razine filmske proizvodnje i izvoza, a najsnažniji uspon dogodio se u području igranog filma.¹⁰⁴

Zasigurno jedan od najvećih utjecaja američkih filmova na mlade u Hrvatskoj pa i Jugoslaviji, bio je onaj od hollywoodskih zvijezda. Mladi su im bili najveća publika. Obožavali su ih i štivali ne samo zbog njihovog talenta za glumu već i zbog vanjskog izgleda i privatnog života. Takav „požar obožavanja“ dodatno su poticali mediji koji su zvijezde često obrađivali, intervjuirali ili samo spominjali. Njihove slike mogle su se pronaći u omladinskim časopisima, a slična odjeća koja je pratila trendove u trgovinama. Također treba napomenuti kako je kult ličnosti u Jugoslaviji bio dio svakodnevnice što je samo olakšalo proces prihvaćanja stranih televizijskih zvijezda.

¹⁰¹ Vučetić, 96.

¹⁰² „Kad su dobri filmovi“, *Polet*, br 81/82, 13.12.1978., 28.

¹⁰³ Vučetić, 96. Poziva se na dokumente iz fonda Savezne komisije za pregled filmova koji se čuva u Arhivu Jugoslavije.

¹⁰⁴ Goulding, Daniel J., *Jugoslavensko filmsko iskustvo, 1956.-2001.*, TRIDVAJEDAN, Zagreb, 2004., 12.

Naravno, kult ličnosti nije imao političko-ideološku notu kao onaj za Josipa Broza Tita, ali bio je dovoljan za stvaranje vjerne publike. Dapače, Tito je bio poznati ljubitelj američkih vesterna i glumca Garryja Coopera. Valja napomenuti još jedan faktor koji je vrlo vjerojatno utjecao na određeni broj gledatelja, a to je opremljenost i funkcionalnost kino dvorana u Jugoslaviji. Filmovi su bez prethodne najave znali biti otkazani, kultura gledanja filma u smislu tišine nije se uvijek poštovala te je znalo doći čak i do nestanka struje.¹⁰⁵ Usprkos svemu tome, filmski život se održavao te se iz godine u godinu uspinjao na viši status iako se jugoslavensku filmsku publiku iz prethodno navedenoga moglo nazvati nedovoljno zreloom za sedmu umjetnost. Gotovo kompletni razvoj filma u Jugoslaviji pratila je teška financijska kriza jugoslavenske filmske industrije koja je nastala krajem šezdesetih i nastavila se u ranim sedamdesetima.¹⁰⁶

Kada govorimo o osamdesetima, filmu i omladini svakako valjda izdvojiti igrani film *S.P.U.K.* (Sreća pojedinca – uspjeh kolektiva), redatelja Milivoja Puhlovskog iz 1983., koji prikazuje prosječni dan u jednoj brigadi tijekom ORA osamdesetih te na zabavan način oslikava uvijete i intenzitet rada na njima. Uz to, film daje mnoštvo informacija vezanih za popularnu kulturu koja se tiču života omladine. Pa tako prikazuje članove brigade Ivo Lola Ribar kako u slobodno vrijeme gledaju filmove u kinu, slušaju novu domaću glazbu, idu u grad na sladoled i obavljaju zadatke. Paralelno, neki od njih proživljavaju svoja prva ljubavna iskustva te stvaraju ljetne uspomene.

3.2. Glazba

Kada govorimo o glazbi potrebna su određena pojašnjenja kako bi se takvu glazbu razumjelo. Krajem 1960-ih u Jugoslaviji se slušala različita glazba. Oni koji su bili željni domaćih tradicionalnih tonova s daškom poticanja na veliku konzumaciju alkohola slušali su narodnu glazbu praćenu primjerenim tekstom. Iako je njen cilj bila razonoda,

¹⁰⁵ Janjetović, 64.

¹⁰⁶ Goulding, 13.

pogrešno je reći kako je takva vrsta narodne glazbe bila ozbiljna stvaralačka glazba isto kao i zabavna jer su na kraju imale isti cilj, prihvaćanje šire publike.¹⁰⁷ U narednom razdoblju će zabavna i narodna glazba zbog tradicionalnosti i modernosti postati dvije suprotstavljene strane u jugoslavenskoj popularnoj kulturi.¹⁰⁸ Narodna iskra postizala se i putem kulturno-umjetničkih društava koje su njegovale republičke narodne instrumente i popijevke. Ti KUD-ovi su često nastupali na televiziji, radiju i obljetnicama te su učlanjivali veliki broj mladih. Njihova popularnost bila je neupitna jer su odražavali i njegovali kulturna bogatstva. Također, mora se uzeti u obzir kako se u Jugoslaviji cijenila i poštivala različitost naroda i njihova kulturna baština što je zasigurno jedan od čimbenika kontinuiranog djelovanja KUD-ova.

S druge strane, postojala je glazba koja je već nekoliko desetljeća bila prihvaćena od strane glazbenika, umjetnika i užeg dijela publike koja se naknadno povećavala. Iako uvozni proizvod, jazz se uspio nametnuti kao nova vrsta moderne glazbe. Ponajprije nastao u krugovima crnačkih robova u Sjedinjenim Američkim Državama, jazz je promovirala i američka vlada, osobito u vrijeme Hladnog rata. S druge strane, komunističke zemlje ga nisu pretjerano preferirale. Osim toga što dolazi iz Sjedinjenih Američkih Država, jazz je dopuštao slobodu govora, kreativnost i improvizaciju.¹⁰⁹ Takav trend bio je i u Jugoslaviji. Poznato je kako je Tito i dva puta kritizirao jazz rekavši da „džez muzika ne odgovara našem karakteru i našoj stvarnosti“ i da „džezovi trube na sve strane i našu muziku često više ne čuješ“.¹¹⁰ Iako ga vlasti nisu pretjerano podržavale, publika ga je voljela tako da je jazz ipak doživio punoljetnost u Jugoslaviji.

„Nova je era mogla početi: glazba, od skromne pratilje filma i radiofonije, Jugoslavija brzo razvija vlastitu moćnu industriju, najtiši instrument big bandova uz malu pomoć struje postaje glasniji od Boga.“¹¹¹ U pedesetima kada kreće ulaganje u glazbu, vlasti su je poticali zabavnim glazbenim festivalima od kojih je prvi onaj zagrebački iz 1954. godine. Nadalje, slijedio ga je opatijski iz 1958., Beogradsko proleće iz 1961., a

¹⁰⁷ Isto, 112.

¹⁰⁸ Buhin, 227.

¹⁰⁹ Vučetić, 165.

¹¹⁰ Isto, 175.

¹¹¹ Perković, Ante, *Sedma republika – pop kultura u YU raspadu*, Novi Liber, Zagreb-Beograd, 2011. 27.

potom i Splitski festival, Melodije Istre i Kvarnera, Melodije Jadrana itd. Opatijski je imao status saveznog, dok su ostali bili republički ili regionalni.¹¹² Razvojem domaće glazbene industrije i praćenjem stranih trendova dolazi do pojave jedinstvenog stila glazbe koji je bio praćen jednostavnom instrumentalnom pratnjom i vokalom, uglavnom jednostavnih ljubavnih stihova. Šlageri, kako su ih nazivali, izazivali su široki interes publike jer su pratili trendove te njih interpretirali u tekstove. Neki od najpoznatijih šlagera u Hrvatskoj bili su „Samo jednom se ljubi“, „On me voli na svoj način“, „Više se nećeš vratiti“ i „O jednoj mladosti“. Kao uspješni primjer mlade zvijezde jugoslavenske glazbene industrije isticao se jedan pjevač. Zdravko Čolić bio je oličenje talenta i izgleda koji se uz to često nalazio na vrhu domaće top liste.¹¹³ Kada se pri tome uzme u obzir kako je on tada bio u dvadesetima, dobivamo kompletni glazbeni proizvod. Savez socijalističke omladine Hrvatske u svom glasilu *Polet* opisuje kako je Zdravko Čolić objedinio ukuse od sedme do sedamdesetsedme godine.¹¹⁴ No, Čolić je bio često lice novinskih rubrika pjevao on ili ne, ali kada je pjevao, onda je imao rezerviran tekst oduševljenja kao nakon jednog zagrebačkog koncerta: „Uvjerio nas je da je on trenutno najveći fenomen naše estrade.“¹¹⁵ Isti taj fenomen obožavao je jugoslavenski vrh koji je najveće zvijezde glazbene scene često angažirao u raznim obljetnicama i događajima.¹¹⁶

Možemo reći kako je uvod u glazbene scenu pripao jazzu, a djelomičan odgovor tome bilo je snažno podupiranje i razvoj domaće glazbene scene. Zabavna je glazba zbog svoje jednostavnosti uživala slušanost kod publike različite dobi. Amerikanizacija mladeži u Jugoslaviji najčešće je svoj put pronalazila preko glazbe, a za to je najbolji primjer rock'n'roll, žanr koji će obilježiti generacije te steći uspješno-zagonetan status i doseg u glazbi uopće. Početak je vodio na jug SAD-a kada se razvio zvuk bluesa i dodao dašak countryja. Takva je glazba predstavljala svojevrsan protest protiv ustaljenih normi ponašanja i tradicionalnih vrijednosti američkog građanskog društva.¹¹⁷ Dolazi do masovnog prihvaćanja takvog obrasca ponašanja među mladima prvo u SAD-

¹¹² Janjetović, 125.

¹¹³ „Lista najslušanijih domaćih grupa ili izvođača“, *Polet*, br. 82., 27.12.1978., 18.

¹¹⁴ „Pop scene“, *Polet*, br. 80/81, 13.12.1978., 14.

¹¹⁵ „Šlager na rockerskim potpeticama“, *Polet*, br. 63., 24.4.1978., 19.

¹¹⁶ Janjetović, 136.

¹¹⁷ Isto, 138.

u, a potom u ostatku svijeta. Čak ni takozvana željezna zavjesa nije izdržala prodiranje popularnosti rock'n'rolla.¹¹⁸ S obzirom da Jugoslavija nije bila iza željezne zavjese također je prihvatila nove trendove te se zbog toga ne može govoriti o izoliranosti ili trećerazrednom položaju jugoslavenske omladine u odnosu na američki i sovjetski blok. Štoviše, šezdesetih se godina počinje poistovjećivati s ljubiteljima rock n roll glazbe koji polako poprimaju karakteristike potkulture i pokreta što je najavljivalo dolazak novih glazbenih vremena.¹¹⁹ Nazvani *rockerima*, obožavatelje ovoga žanra, često je karakteriziralo buntovništvo sažeto u legendarnoj pjesmi „Sex and Drugs And Rock And Roll“.¹²⁰

Osim toga, i fizički su se isticali puštajući kosu ili oskudnim odijevanjem što nije bilo uobičajeno za jugoslavensko društvo. Međutim, utjecaj glazbe bio je toliko velik da ništa nije moglo spriječiti mlade u slušanju i praćenju njihovih omiljenih bendova. Siniša Škarica u svojoj knjizi navodi kako su krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina jugoslavenski mediji započeli sa spominjanjem, puštanjem ili obradom teme rock'n'rolla, ali da su oni aktualna događanja i nove pjesme često slušali okrećući antene prema Italiji i Austriji.¹²¹ Na taj način pratili su Radio Luxembourg, Radio Monte Carlo i Radio Bejrut. Zamah koji je rock'n'roll napravio u Jugoslaviji naposljetku su prepoznale i vlasti koje ga započinju propagirati i zarađivati na njemu. Svojevrsnu „zlatnu koku“ vlast je poticala putem modne industrije, tiska, radija i televizije.¹²² Kombinacija mladosti, trendova i industrije pokazala se više nego uspješnom. S druge strane, omladinski *Polet* izražavao je negodovanje što se tiče prisutnosti rocka u medijima: „Postoji samo jedan glazbeni list „Džuboks“ koji izlazi jednom mjesečno što nije dovoljno za praćenje zbivanja na odgovarajući način. Rock na televiziji stoji užasno loše jer rock emisije nema. Od radija postoji emisija „S domaće pop scene“ koja je izlazila nedjeljom, srijedom „Rock fokus“ i dnevna emisija „Po vašem izboru“.¹²³ Takvo negodovanje po njihovim navodima uzrokovano je razvojem radija u drugim republikama poput Radio Beograda ili ljubljanskog Radio Studenta koja je sadržavalo kvalitetniji rock program.

¹¹⁸ Vučetić, 190.

¹¹⁹ Perković, 29.

¹²⁰ Juvančić, 19.

¹²¹ Škarica, Siniša, *Kad je rock bio mlad – Priča s istočne strane 1956.-1970.*, VBZ, Zagreb, 2005., 49.

¹²² Janjetović, 139.

¹²³ „Rock štampa, radio i tv“, *Polet*, br. 82/83, 27.12.1978., 27.

Pokretanje tih radija dogodilo se u vrijeme ekspanzije Jugotona kao centra diskografske industrije u Jugoslaviji. Za 1962. godinu bio je planiran ulazak u nove prostorije pomoću kojih bi se izdavačka moć Jugotona povećala do deset milijuna raznih ploča godišnje.¹²⁴ Plan je bio zbog velike potražnje ploča ubrzati preseljenje, ali ono se ipak usporilo. „Do presijecanja vrpce i prelaska u moderna postrojenja i urede u perifernoj Dubravi 23. rujna 1963., Jugoton je, za svog gradskog života u Ilici 213, unatoč intervencijama na poboljšanju tehnologije i kontinuiranom povećavanju proizvodnje, bio sličniji manufakturnom obrtniku nego monopolističkom diskografu.“¹²⁵ O popularnosti glazbe govori činjenica da se društvena omladinska organizacija Muzička omladina nakon četiri godine svog postojanja 1978. razvila u jednu od značajnih organizacija mladih u SR Hrvatskoj. Surađivala je s organizacijama Muzičke omladine drugih republika s kojima je tvrdila: „Ozbiljniju prepreku u razvoju Muzičke omladine Hrvatske kao nosioca razvoja kulture mladih i kulture uopće menadžersko i nesamoupravno ponašanje institucija koje često ne dozvoljavaju omladini da cjelovitije provede svoj program i da bitnije mijenja i usmjerava razvoj kulturnog života mlađe generacije.“¹²⁶

Nije tajna kako su strani bendovi i izvođači uvelike utjecali na osobnu afirmaciju nekih od osnivača najpoznatijih jugoslavenskih bendova.¹²⁷ Prvi afirmirani izvođač koji je početkom šezdesetih krenuo s zlatnim razdobljem karijere bio je Elvis Presley čija se karijera u Jugoslaviji pratila još od pedesetih dok su njegove ploče od 1960-ih mogle kupiti u izdanjima Jugotona.¹²⁸ Tada su strani bendovi poput Beatlesa i Rolling Stonesa uživali izrazito veliku popularnost u Jugoslaviji kao i cijelom svijetu.¹²⁹ Osim njih, svoju publiku imali su i The Cream, The Animals, The Monkees, The Kinks, The Byrds, The Who i ostali.

Sedamdesetih godina u SAD-u i Velikoj Britaniji nastaje podžanr rocka nazvan *novi val* (New Wave) koji donio kombinaciju rocka i punka. Na jugoslavensku scenu novi val se odrazio izrazito uspješno. Dolazi do masovnog osnivanja bendova po

¹²⁴ Škarica, 52.

¹²⁵ Isto, 53.

¹²⁶ „Nezadovoljstvo postignutim rezultatima“, *Polet*, br.70, 28.8.1978., 22.

¹²⁷ Perković, 34.

¹²⁸ Vučetić, 195.

¹²⁹ Perković, 30.-31.

republikama te krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih popularizacija rocka dolazi do svoga vrhunca. Glavna središta novog vala u Hrvatskoj bili su Zagreb, u kojemu se osnivaju Prljavo kazalište, Parni valjak, Aerodrom, Animatori, Haustor, Azra, Parlament, Patrola i Zvijezde, te Rijeka gdje su osnovani Paraf, Termiti, Mrtvi kanal i Denis & Denis. Također, doprinos novom valu dala i Pula gdje nastaju Atomsko sklonište, Problemi. Veliku podršku imali su od omladinskog tjednika *Polet* čiji su novinari nositelji vala često intervjuirali, analizirali i rangirali, a list im je pomagao u organizaciji koncerata. Jedan od takvih bio je u zagrebačkom Domu sportova 1978. kada se okupila rock scena cijele Jugoslavije. Dio te scene činili su predstavnici srpskog novog vala koji su predstavljali Šarlo akrobata, Električni orgazam, YU grupa i Riblja Čorba. Posebno mjesto imali su i predstavnici novoga vala Bosne i Hercegovine čiji su temelj bili Indexi, a potom su ih slijedili Bijelo dugme, Zabranjeno pušenje, Crvena jabuka i Plavi orkestar. U Sloveniji najviše se isticao sastav Budložer, u Makedoniji Leb i sol.

Iako je novi val nastao u gradskim naseljima i njihovim lokalima te se u početku tamo i svirao, dopro je i do manjih seoskih sredina koje su uz pomoć omladinskih organizacija sebi organizirale koncerte. Organizacije su ih zaista podržavale što se može vidjeti i u primjeru sela Feričanaca kod Našica u kojem su mladi uložili sredstva u adaptaciju Doma mladih i svojim novcem platili nastup rock grupe.¹³⁰ Nakon toga Feričanci su bili domaćini Parnom valjku, Staklenom zvonu, Timeu i Buldožeru.

Najznačajniju ulogu *Poleta* u to vrijeme ističe i dokumentarni film Igora Mirkovića *Sretno dijete* koji ovjekovječuje dio života mnogih iz mlade generacije na prijelazu iz sedamdesetih u osamdesete. U filmu gostuju gotovo svi akteri novoga vala počevši od uredništva *Poleta* do članova bendova koji dijele svoje uspomene i iskustva. Govore kako se glavni medijski generator novog vala pojavio 1978. kada je *Polet* naglo promijenio svoj sadržaj i pristup glazbenoj sceni te povezo bendove. Većina se bendova u početku nije poznavala, a kada su se upoznali nisu međusobno ostavljali dobar dojam. Pa tako osnivač Prljavog kazališta Jasenko Houra govori kako je rock scena bila zapravo podijeljena, što je bilo vidljivo u odijevanju, konkretno u bundama i

¹³⁰ "Seoski rock'n' roll", *Polet*, br. 77, 25.10.1978., 30.

visokim čizmama, a odnosilo se na Bijelo dugme i Parni valjak. Smatrali su ih dečkima sa sela i u početku ih nisu shvaćali ozbiljno.¹³¹ Uživali su u drukčijem stilu glazbe i teksta putem kojega su postupno stvarali svoju publiku što se ne može reći za Bijelo dugme koje već 1975. prodavalo pola milijuna ploča što dovoljno govori o prihvaćenosti glazbene šifre Gorana Bregovića.¹³² Iako je i sam Bregović priznao kako je bio fasciniran novom scenom i bendovima čije je članove najčešće upoznao na Splitskom festivalu. U knjizi Dušana Vesića *Šta bi dao da si na mom mjestu* Bregović govori da ga je intrigirala energija novog Azrinog albuma, da je osjetio snagu Prljavog kazališta te da je bio oduševljen energijom slovenske grupe Pankrti.¹³³

Rock scena doživljava promjene 1979. kada Branimir Štulić okuplja novu Azru dok su članovi prošle oformili novi bend Film. Glavno lice Filma bio je Jura Stublić, a zanimljivo je kako je bend uveo saksofonista Jurija Novoselića dok je bubnjar bio kipar Boris Leiner. Zagrebački bendovi novoga vala uglavnom su osnovani spontanom druženjem omladinaca rockera u ulicama gdje su se nalazili popularni cafe barovi Blato, Zvečka, mali i veliki Kavkaz. „Jedva posve ugleda, usto i vrlo skućena slastičarnica u gradskom središtu pretvorila se u okupljalište mladih glazbenika“.¹³⁴ Ondje se nalazio čitav krug ljubitelja rocka u gradu i sve što se može naći vezano uz njega poput ploča, nove opreme, fotografa, foto-modela za albume ili novih poznanstava. Bilo je to mjesto gdje su mladi kreativci razmjenjivali informacije o svojim specifičnim interesima.¹³⁵ *Polet* je svo to vrijeme publici prenosio informacije vezane za izvođače i medijski ih podupirao. Primjerice, pisao je o koncertu Azre u Zagrebu prije prvomajskih praznika 1978., u organizaciji Kluba studenata elektrotehnike, prenoseći čitateljima dojmove o ubojitom i kompleksnom zvuku te sigurnom scenskom ponašanju koje je naprosto pregazilo publiku.¹³⁶ Osim domaće scene redovno je prenosio i top liste stranih

¹³¹ Grlić, Rajko, Mirković, Igor, *Sretno dijete*, Zagreb, 2003.

¹³² Perković, 37.

¹³³ Dušan, Vesić, *Bijelo dugme – Šta bi dao da si na mom mjestu*, Laguna, Beograd, 2014.,183.

¹³⁴ Mirković, Igor, *Sretno dijete*, Fraktura, Zagreb, 2005., 15.

¹³⁵ Isto, 16.

¹³⁶ „Azra“, *Polet*, br. 65, 8.5.1978., 15.

glazbenih listova poput američkog *Rolling-Stonea* koji je, primjerice, izdao listu najboljih ostvarenja protekle 1977. godine, sastavljenu prema glasovima obožavatelja.¹³⁷

Zapadni glazbeni val na svoj je način odjeknuo u Jugoslaviji. Došlo je do nevjerojatne kombinacije duha, talenta, vremena i mladosti što je na svoj način prvi pratio i promovirao *Polet*. Čini se kako je naslovna stranica *Poleta* od 30. rujna 1978. s naslovom „Nešto se događa“ prorekla novu glazbenu generaciju.¹³⁸ Uz to, rockerima novoga vala, očajnički je trebao oslonac koji će im pomoći da iz garaža i podruma izađu na scenu. *Polet* je odigrao tu ulogu.¹³⁹

3.3. Potrošačka kultura

Potrošnja je bitan segment društva u 20. stoljeću. Ona je svakodnevna i cilj joj je zadovoljenje potreba i želja pojedinca. Razvoj tehnologije i trendova još je pojačao njen intenzitet. Što se ekonomske strane tiče, ona je vrlo jasna i definirana jer onaj koji dobra prima on duguje, a onaj koji ih daje potražuje. Upravo to je ekonomska zvijezda vodilja koja stvara zatvoreni krug i čini potrošački mentalitet koji se u svom neracionalnom izdanju pretvara u konzumerizam. Mladi u Jugoslaviji koji su pripadali nižem i srednjem sloju svoje su „životne stilove“ formirali prije svega prema statusu, ponašanju i vrijednostima koje je srednja klasa imala u kapitalističkim zemljama.¹⁴⁰ Važno je objasniti usku povezanost između potrošnje i mladih. Iako nositelj cjelokupne potrošnje ne može biti samo jedna dobna skupina, ona itekako može utjecati na njeno usmjeravanje i populariziranje. Kao budući nositelji društva, s dozom buntovnosti, mladi ljudi već su na primjeru glazbe pokazali koliko su podložni vanjskim utjecajima i trendovima stvarajući svoje. Glazba je bila samo dio potrošačke priče koja će se pojaviti u Jugoslaviji. Krajem Drugoga svjetskog rata i poslije afere Informbiroa politička

¹³⁷ “Rang lista Rolling-Stonea”, *Polet*, br. 88, 7.2.1979., 9.

¹³⁸ “Nešto se događa”, *Polet*, br. 73, 10.10.1978., 1.

¹³⁹ Mirković, 41.

¹⁴⁰ Dimitrijević, Branislav, *Potrošeni socijalizam : Kultura, konzumerizam i društvena imaginacija u Jugoslaviji (1950-1974)*, Pešćanik, Beograd, 2016., 66.

situacija u Jugoslaviji se smiruje. Prvi rezultati vidljivi su u 1950-ima na svakodnevnom polju kada je rastao životni standard i cjelokupno gospodarstvo.¹⁴¹ U jugoslavenskom će društvu osobna potrošnja u šezdesetima narasti i ukorijeniti se što će biti najava za buduće razdoblje sedamdesetih i osamdesetih godina. Bolja kupovna moć se u domovima srednje klase odrazila na ulaganje u stambeni prostor, kućanske uređaje, pokućstvo ili automobil. Veća kupovna moć mogla se osigurati i kreditom po relativno povoljnim uvjetima jer je inflacija umanjivala visinu rate tijekom razdoblja otplate.¹⁴² U prilog tome kako su krediti uživali veliku popularnost u društvu govori podatak da je početkom osamdesetih svaki drugo kućanstvo imalo kredit za otplatiti.¹⁴³

S obzirom na socijalističko uređenje koje je bilo u Jugoslaviji, potrošačko se društvo u svakodnevnim primjerima razlikovalo od drugih socijalističkih zemalja. Prije svega druge zemlje su se po tome što u ostalima nije bio toliko izražen zapadni val trendova i potrošnje. Primjerice, *Polet* je često promovirao ponude za međunarodna putovanja zagrebačke putničke agencije Putnik čija se jesenska ponuda odnosila na putovanja u Španjolsku, Grčku, Čehoslovačku i Poljsku što je omladini omogućavalo samostalno organiziranje i potrošnju.¹⁴⁴ Taj val trendova nosile su i koristile i mlade buntovne generacije koje su živjele u svom svijetu vrijednosti koji je oblikovao novi val. Kada bi se fizički pokušala opisati mlada osoba zavedena novim valom to zasigurno ne bi bilo teško, a odjevni predmeti koje je nosila, odražavali bi potrošačku situaciju u društvu. Strane marke nosile su se usprkos domaćoj proizvodnji, a one najčešće bile su Levi's, U.S.Top, Wrangler, Benetton, Lee Cooper, Pierre Cardin i Converse, među kojima su neke imale i ugovore s domaćim proizvođačima.¹⁴⁵ Na različitim mjestima druženja mladih poput gradskih lokala ili koncertima u rukama mladih se primjerice, umjesto Sarajevskog piva mogla pronaći boca Tuborga i cigarete Marlboro ili Winston koje bi zamijenile Drinu. Za otvaranje vrata novim proizvodima možda su najbolji primjeri gazirana pića Coca-Cola i Pepsi koja od 1967. u Zagrebu i Beogradu dobivaju

¹⁴¹ Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem: O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., 18.

¹⁴² Isto, 45.

¹⁴³ Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 45.

¹⁴⁴ "Putnik poslovnica Zagreb", *Polet*, br. 392, 24.6.1988., 26.

¹⁴⁵ Duda, *Pronađeno blagostanje*, 108.

svoje prve punionice koje će svoj procvat imati početkom osamdesetih kada će ih ukupno biti devetnaest.¹⁴⁶ Važno je imati na umu kako su se mladi ugledali na svoje tadašnje glazbene i glumačke idole, da su živjeli mladost te da ih nije previše bilo briga za politiku dok god nisu bili ugroženi.

Podaci iz 1967. koji analiziraju uvoz industrijske potrošne robe u Jugoslaviji govore o povećanoj potražnji gramofonskih ploča i električnih gramofona što pak govori o popularnosti novih trendova i njihovoj potražnji.¹⁴⁷ Ujedno *Polet* kao omladinski medij jasno interpretira javno mnijenje tadašnje omladine koja ga smatra aktivnim sudionikom društvenih kretanja, često i nosiocem društvenih preobražaja u mnogim sredinama. Osim toga, omladinu definira kao moralni faktor mijenjanja starog i prevladavanja zaostalog, nazadnog i konzervativnog u svakom pogledu.¹⁴⁸ Želja mladih i pritisak zapadnih trendova na neki su način vlasti u Jugoslaviji prisilili da i same sudjeluju u popularizaciji određenog trenda. Logika zarade „ako svi mogu zaraditi na tome onda možemo i mi“ zadovoljavat će ljubitelje toga trenda i ono bitnije, državnu blagajnu. Primjer toga je jamajčanski reggae glazbenik Bob Marley čiji je album Jugoston pustio u prodaju u jesen 1979. godine.¹⁴⁹ Taj primjer govori do kojih se granica proširilo tržište glazbe te da je Marley itekako imao publiku u Jugoslaviji. Jedan od boljih primjera stupnja potrošačke kulture u Jugoslaviji je film *Ljubav i moda*, redatelja Ljubomira Radičevića. U filmu se pojavljuju i hrvatske i jugoslavenske zvijezde Gabi Novak i Ivo Robić. Tematika filma je izrazito potrošačka jer radnja govori natjecanju dviju modnih kuća, *Jugomode* i *Jugochica*, te njihovih zaposlenika koji organiziraju modne revije.¹⁵⁰ Potrošnja je ovisila o osobnim afinitetima, ali naravno i aktualnim trendovima u svijetu. Takva pravila odnosila su se i na nove tehnološke proizvode koje su najviše htjeli upoznati mladi. *Poletov* članak iz 1988. govori kako je u Jugoslaviji zaustavljen razvoj tržišta kapitala i radne snage što je utjecalo i na potrošnju građana. *Polet* to navodi iz razloga što je, kako se navodi, u zemljama s razvijenijim tržištem radne snage (SAD,

¹⁴⁶ Isto, 106.

¹⁴⁷ Štahan, Josip, *Strukturne promjene i razvojne tendencije osobne potrošnje u Jugoslaviji u razdoblju od 1953. do 1967. godine*, Ekonomski institut, Zagreb, 1970., 94.

¹⁴⁸ „Aktivnija omladina“, *Polet*, br. 75, 25.10.1978., 5.

¹⁴⁹ „Bob Marley & Survival, LP (Island/Jugoton)“, *Polet*, br. 131., 23.4.1980., 14.

¹⁵⁰ Kolanović, Maša, *Udarnik! Buntovnik? Potrošač...*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2011., 100.

Japan, zapadna Europa) bilo mnogo lakše kupiti novo računalo ili njegov dio dok je jugoslavensko tržište došlo do razine sklapanja dijelova po visokoj cijeni.¹⁵¹

3.4. Sport i velike sportske manifestacije

Razvoj sporta na području poratne Jugoslavije započeo je osnivanjem Fiskulturnog odbora Jugoslavije 7. i 8. svibnja 1945. godine. Krajem iste godine odbor je promijenio ime u Fiskulturni savez Jugoslavije. Nastavak organizacije bio je sljedeće godine osnivanjem posebnog državnog tijela – Komitet za fiskulturu Vlade FNRJ.¹⁵² „U samim počecima djelatnost fiskulturnih društava najvećim se dijelom fokusirala na organiziranje manifestacija u kojima je trebao sudjelovati što veći broj sudionika. Njihov cilj bio je omasovljivanje i popularizacija fiskulture.“¹⁵³ Bitno je napomenuti da jugoslavenska vlast nije podržavala „elitizam“ i profesionalizam u sportu što su isticali čelnici ljudi FISAJ-a: „Nitko ne može biti plaćen zato što se bavi sportom, odnosno, svaki sportista mora ili da radi ili da uči.“¹⁵⁴ Prepreke koja su onemogućavale njen željeni razvoj bile su nedostatak sportskih terena i opreme, nedovoljan broj stručno osposobljenih kadrova, ali i generalno nepostojanje svijesti o važnosti tjelovježbe.¹⁵⁵

Sport se smatrao izrazito bitnim za razvoj mladih, a pogotovo kada su u pitanju zaštita i podizanje zdravlja, razvoj stvaralačkih sposobnosti, bolji međuljudski i humaniji društveni odnosi, jačanje životnih i obrambenih sposobnosti i obogaćivanje slobodnog vremena. „Godine 1978. ukupan broj onih koji se organizirano bave tjelesnim vježbama je 670 000 što predstavlja 13% ukupnog stanovništva Hrvatske. Najveći dio sportaša su

¹⁵¹ "Zašto jugoslavensko društvo funkcionira na lukavstvu narodnog uma u snalaženju za preživljavanje", *Polet*, br. 387., 15.4.1988., 13.

¹⁵² Klasić, Hrvoje, „Fiskultura u službi naroda. Uloga tjelesnog odgoja u stvaranju jugoslavenskog socijalističkog društva 1945.-1952.“, *Stvaranje socijalističkog čovjeka – Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, Srednja Europa - Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zagreb-Pula, 2017.,203.

¹⁵³ Isto, 204.

¹⁵⁴ Isto, 206-207.

¹⁵⁵ Isto, 205.

mladi ljudi te od ukupnog broja svih aktivnih članova 73% su mlađi od 25 godina.“¹⁵⁶ Iste godine, omladinski tisak daje izvještaj o značajnim promjenama u smislu poboljšanja razvoja fizičke kulture što je rezultiralo porastom sportskih organizacija, omasovljenjem članstva, razvijanjem sportskih i rekreativnih aktivnosti te izgradnjom objekata.¹⁵⁷ Osim toga, pišu kako se o razvoju fizičke kulture govorilo na sjednicama Sekretarijata Predsjedništva RK SSOH i Predsjedništva SFKH gdje se u nekoliko navrata raspravljalo o problemima fizičke kulture. Neki od tih problema bile su loše statistike o sportu i stanovništvu. „U SR Hrvatskoj 70% stanovništva nije obuhvaćeno ni jednim oblikom sportske aktivnosti. Poražavajući su podaci o fizičkom i zdravstvenom stanju studenata u Zagrebu gdje se pokazalo kako njih 85% imaju poremećene kičme, a 70% deformirana stopala. Na jednog stanovnika dolazi tek 1.5 metara kvadratnih površine sportskih objekata, samo 36% učenika osnovnih škola koristi dvorane za tjelesni odgoj, a za 55,8% su uređena vježbališta, 35% sportskih organizacija ima dovoljno otvorenih objekata, a tek 20% posjeduje objekte pod krovom.“¹⁵⁸

Organizacija velikih sportskih manifestacija utjecala je na popularizaciju sporta u cjelini. U razdoblju od 1979. do 1987. Jugoslavija će postati domaćin Mediteranskih igrama u Splitu 1979., Zimskim olimpijskim igrama u Sarajevu 1983. i Univerzijadi u Zagrebu 1987. godine. „Njihov primarni značaj bio je s jedne strane politička i kulturna promidžba države organizatora, a s druge strane razvoj infrastrukture u gradovima u kojima su se održavale igre.“¹⁵⁹ Njihova organizacija podrazumijevala je velika financijska ulaganja u sportsku i smještajnu infrastrukturu gradova domaćina. Primjerice, u Mediteranske igre investirano je ukupno 2,6 milijardi dinara u kojima su s 15% sudjelovale ostale republike i pokrajine, 31% Hrvatska, 44% grad Split i 10% organizacijski odbor igara.¹⁶⁰ „Može se zaključiti da je sport oduvijek, pa tako i tijekom Mediteranskih igara u Splitu, bio neizostavan dio državne politike, pri čemu je bio pod tim utjecajem, ali i utjecao „svojim humanim i etičkim karakteristikama na nacionalnu

¹⁵⁶ „Savez za fizičku kulturu“, *Polet*, br. 70., 28.8.1978., 46.

¹⁵⁷ „Fizička kultura“, *Polet*, br. 70., 28.8.1978., 21.

¹⁵⁸ Isto, 21-22.

¹⁵⁹ Zekić, Jasenko, „Univerzijada '87. – drugi ilirski preporod“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2, 2007., 299.

¹⁶⁰ Reić, Zdravko, „Mediteranske igre '79. za preporod Splita“, *Slobodna Dalmacija*, www.slobodnadalmacija.hr/sport/ostalo/clanak/id/599659/mediteranske-igre-79-za-preporod-splita-taj-veliki-dogaaj-bio-je-spasonosan-izgraeni-su-velicanstveni-sportski-objekti, 18.9.2019.

politiku zemlje“.¹⁶¹ Bili su to državni projekti i jedinstvena prilika svijetu prikazati ne samo koliko dobar domaćin sportskoj manifestaciji Jugoslavija može biti, već i rezultate koje njeni sportaši mogu ostvariti. O uspješnosti organiziranja Univerzijade pisao je i omladinski tisak koji godinu dana kasnije izvještava kako je Hrvatska dobro smjestila, zabavila i rekreirala čak sedam tisuća najboljih mladih sportaša svijeta te da pohvale još stižu.¹⁶² Također, tisak je intervjuirao i o efikasnosti izgradnje sportskih objekata. Tako 1982. godine intervjuiraju direktora sektora za štampu i informiranje Zimskih olimpijskih igara Pavla Lukača koji izjavljuje: „U takvom jednom sastavu je planiranje, koje je trajalo od 1978. do kraja 1982. bilo izvršeno maksimalno efikasno, da bi se na osnovu planiranja, moglo prijeći na gradnju koja bi bila najefikasnija, najracionalnija i najjeftinija.“¹⁶³ Sportski rezultati jugoslavenskih sportaša bili su zapaženi u sva tri sportska natjecanja u kojima su se posebno istaknuli košarkaši i košarkašice na Univerzijadi koji su zlatnom medaljom najavili ostanak Jugoslavije u svjetskom košarkaškom vrhu.¹⁶⁴

¹⁶¹ Zekić, Jasenko, „Meditranske igre u Splitu – odrazi političke dimenzije u tiskanim medijima“, *Časopis za suvremenu povijest*, 48, 2016., 100.

¹⁶² „Student hoteli“, *Polet*, br. 392., 24.6.1988., 4.

¹⁶³ „Vučko pada na nos“, *Polet*, br. 206., 6.10.1982., 6.

¹⁶⁴ Zekić, „Univerzijada '87.“, 313.

4. OMLADINSKI TISAK, RADIO I TELEVIZIJA

Omladinska glasila imala su značajnu ulogu u informiranju mladih o cjelokupnoj djelatnosti omladinske organizacije na svim razinama.¹⁶⁵ S obzirom da su sva glasila bila društveno vlasništvo cilj im je bilo informiranje, ali i promicanje državnih i partijskih interesa. Omladinci su izdavali različite tiskovine, uređivali svoj televizijski program te imali svoj radio. Širi značaj omladinski mediji zasigurno imaju zbog toga što su često bili prva radna mjesta omladincima koji će se kasnije afirmirati u novinare nove generacije.¹⁶⁶ Svi su ti novinari na svoj način prenosili aktualni duh omladine što se u nekim primjerima pokazalo ipak previše za tadašnje političko rukovodstvo. Tada je dolazilo do korigiranja uredništva, ali usprkos tome nije zaustavljen omladinski informativni puls. Tijekom svojega djelovanja novinari omladinskih medija bili su u korak s vremenom te su odgovarali na suvremena pitanja egzistencije mladih, reagirali su na ideološke i političke poglede u zemlji, borili su se za nacionalnu samobitnost i reagirali su na probleme s kojima su se suočavali Europa i svijet.¹⁶⁷

Medijska aktivnost definirana je u tri zakona koja su donesena u saveznoj skupštini u Beogradu: Zakon o radiodifuziji (1956.), Zakon o novinskim poduzećima i ustanovama (1956.) te Zakon o štampi i drugim oblicima informiranja (1960.).¹⁶⁸ Zakon o radiodifuziji definirao je kako je radijska djelatnost od posebnog državnog interesa te da pravo na osnivanje stanica ima isključivo država. Jednostavno rečeno, ovaj je zakon definirao osnivanje, djelatnost i upravljanje radijskim i televizijskim postajama. Za njegovo kršenje bile su predviđene samo novčane kazne. Zakon o novinskim poduzećima i ustanovama definirao je osnivanje i organizaciju novinskih poduzeća i ustanova čiji su osnivači mogli biti jedino državni organ, ustanova, društvena ili privredna organizacija.¹⁶⁹ Također, ovaj zakon novinara definira kao stalno „društveno-političko“ zanimanje koje ima ulogu javne službe. Osim toga, govori i o novinarskom

¹⁶⁵ *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, 1986., 20.

¹⁶⁶ Novak, Božidar, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 648.

¹⁶⁷ Isto, 811.

¹⁶⁸ Isto, 528.

¹⁶⁹ Isto, 529.

stažu u trajanju od tri dok se kasnije skratio na godinu dana. Definira kako se radni odnos između izdavača i novinara zasniva ugovorom, a nakon petnaest godina staža novinarima je bila priznata viša stručna sprema s kojom su mogli odlaziti u mirovinu. Zakon o štampi i drugim oblicima informiranja zamijenio je dotadašnji Zakon o štampi iz 1945. godine. Prisutnost informacija bila je enormna te se ona cenzurirala samo u pojedinim slučajevima kada bi se vrijeđala čast naroda, predstavnika vlasti, države, u slučaju objavljivanja povjerljivih dokumenata ili sadržaja koji negativno utječu na odgoj omladine.¹⁷⁰ Razdoblje od 1961. do 1971. obilježilo je vrijeme reformi novinarstva koje će svoje temelje udariti u Prištini 1962. godine kada je Društvo novinara Hrvatske istupilo s novom idejom sustava koji je odbacivao staru lenjinističku doktrinu o „štampi kao partijskoj transmisiji“ koja je u službenoj uporabi bila i u poslijeratnoj jugoslavenskoj partijskoj politici.¹⁷¹ „Bio je to snažan udarac i kraj agitpropovskog novinarstva. Počeo se razvijati novi odnos medijskih snaga i otvoreni sukob dvaju koncepta novinarstva“.¹⁷²

4.1. Omladinske novine

Razvoj omladinskih tiskovina započeo je nakon Drugoga svjetskoga rata te trajao do raspada države. Bio je kontinuiran i svoj najintenzivniji oblik doživio je u šezdesetim i sedamdesetim godinama kada dolazi do erupcije omladinskih listova. Među njima će stasati nove generacije novinara koje su u društvenim reformama uočile svoju priliku za sudjelovanje u javnom životu, za poboljšavanje životnoga standarda, zapošljavanja i povoljnijega statusa u društvu.¹⁷³ Neki od najpoznatijih listova bili su *Studentski list*, *Plavi vjesnik*, *Polet*, *Omladinski tjednik*, *Pop-express*, *TLO* i *Tina*. Svi oni bili su namijenjeni omladini, ali opet svaki od njih posebno se isticao. Tijekom svoga izlaženja, omladinski listovi uvelike su pridonijeli razvoju političke svijesti omladinaca. Osim toga, pratili su i analizirali popularnu kulturu koja se formirala u Jugoslaviji.

¹⁷⁰ Isto, 530.

¹⁷¹ Isto, 535.

¹⁷² Isto, 536.

¹⁷³ Isto, 648.

Pokrivali su veliki broj tema, ali je fokus uvijek ostao na položaju omladine i borbi da on bude što povoljniji.

Jedan od najstarijih listova namijenjen mladima bio je onaj zagrebačkih studenata, nazvan *Studentski list*. Kontinuirano je izlazio od 1946. do 1989. svakoga utorka u tijeku zimskoga i ljetnoga semestra, a njegova glavna tema bila su aktualna događanja ne samo na zagrebačkom sveučilištu, već i u cijelom Zagrebu.¹⁷⁴ S obzirom da je zagrebačko sveučilište bilo najveće u Hrvatskoj, ujedno i jedino do početka sedamdesetih, list je bio popularan i čitan u gotovo svim krugovima. Analize i komentari *Studentskog lista* zanimali su sveučilišne profesore koji su ga zajedno sa studentima prihvatili kao demokratsku tribinu za raspravljanje o zajedničkim problemima sveučilišne zajednice. Izdavali su ga Skupština Saveza studenata Zagreba i Konferencija Saveza studenata Hrvatske, a tiskao se na šest do dvanaest stranica. Svoj povijesni značaj *Studentski list* imao je tijekom studentskih prosvjeda 1968. i Hrvatskog proljeća 1970-1971. godine. U tome razdoblju list je bio na strani političara koji su bili akteri Hrvatskog proljeća. Pod svoj krov okupio je studente i političare te im izražavao podršku s ciljem ozbiljnih političkih promjena u zemlji. Upozoravao je javnost na nedostatke u sustavu visokog školstva te na položaj studenata o čemu se naviše pisalo tijekom studentskih prosvjeda. Godine 1971. u žaru političkih htijenja i argumenata dolazi do burne promjene u studentskom vodstvu. Staro uredništvo predvođeno glavnim i odgovornim urednikom Dagom Strpićem smjenjuje se na 25. redovnoj Skupštini Saveza studenata Zagreba zajedno s Draženom Budišom i Antom Paradžikom. Novo djelovanje list je nastavio do 1989. godine.

Vrlo značajan list i izdavačka kuća bio je zagrebački *Vjesnik* koji sa svojim radom započinje već 1940. pod nazivom *Politički vjesnik*. Četrnaest godina kasnije, 1. listopada 1954., novinska kuća izdaje svoj poseban tjednik *Plavi vjesnik* koji je bio namijenjen mladima u osnovnim i srednjim školama. Kasnije popularno nazvan *Plavac*, list je uživao veliku popularnost jer se grafički i tekstualno mogao usporediti sa stranim listovima sličnog sadržaja što se odrazilo i na broj čitatelja.¹⁷⁵ Njegovi su tekstovi bili različitog sadržaja koji bi zainteresirao gotovo sve mlade čitatelje. Teme koje je list

¹⁷⁴ Isto, 653.

¹⁷⁵ Isto, 575.

obrađivao doticale su se povijesti, znanosti, umjetnosti, obrazovanja te druženja mladih čije je izvještaje on prenosio.¹⁷⁶ Također, mlade u Hrvatskoj i Jugoslaviji uveo je u svijet znanstvene fantastike i stripova u kojemu je prevladavao britanski pilot Den Deri, autora Franka Hampsona. List je također utjecao i na afirmaciju hrvatskih autora stripova od kojih su najpoznatiji Andrija Maurović, Walter i Norbert Neugebauer, Julio Radilović, Zdenko Svirčić, Otto Reisinger i Zlatko Grgić koji se smatraju najvećim stripašima u hrvatskoj povijesti.¹⁷⁷ O popularnosti *Plavca* dovoljno govori 500. broj iz 1963. godine koji je imao nakladu od 126 000 primjeraka. Ta se brojka kasnije smanjivala što je dovelo do smjene uredništva koje se krajem šezdesetih orijentiralo na teme o zanimanjima čitatelja i novim projektima poput Izbor prve tinejdžerske miss i Izbor najzgodnijeg lica domaće TV.¹⁷⁸ Osim toga, list je organizirao i Festival filmske omladine Hrvatske u Đakovu.¹⁷⁹ Početkom sedamdesetih prosječna je naklada bila oko 86 000 primjeraka što je bilo na granici opstanka. Godine 1972. list se našao u ozbiljnim financijskim neprilikama jer je krenuo pisati o politici tako da je slaba naklada od oko 30 000 primjeraka bila dovoljna za njegovo ukidanje.¹⁸⁰

Polet je kao tjedno glasilo Saveza socijalističke omladine Hrvatske prvi puta izašao u listopadu 1966. godine te je djelovao do ožujka 1969. kada je njegov rad zaustavljen. Stanka u radu *Poleta* trajala je do 1976. godine kada je novo uredništvo predvođeno novom generacijom od njega počelo stvarati prvi glasnik omladine u Hrvatskoj. Posebnost *Poleta* leži u tome što je novo uredništvo promijenilo pristup i svrhu omladinskog tiska. Iako je bio namijenjen mladima, politički dio bio je neizostavan, ali ne i nepromjenjiv. Tako je nova redakcija, na čelu s urednikom Perom Kvesićem, *Polet* preoblikovala u promotora različitih supkultura. Njegov sadržaj i izgled bili su prepuni informacija koje su mlade mogle zanimati ili ispuniti njihovo slobodno vrijeme. Osim toga, svojim izvještavanjem o političkim događajima često je iritirao i bio meta hrvatskih vlasti.¹⁸¹ O tome dovoljno govori činjenica da se tijekom postojanja lista

¹⁷⁶ „Plavi vjesnik (1954.-1973.)“, Stripforum, <http://www.stripforum.hr/leksikon/magazin/plavi-vjesnik/> 11.5.2019.

¹⁷⁷ Benić, Kristijan, „Plavi vjesnik – zabava u zlatno vrijeme stripa“, www.brickzine.hr, 11.5.2019.

¹⁷⁸ „One su lepršale pistom piramide“, *Polet*, br. 391, 10.6.1988., 16.

¹⁷⁹ Novak, 576.

¹⁸⁰ Isto, 577.

¹⁸¹ Isto, 813.

promijenilo devet glavnih urednika. Točnije rečeno, trojica (Ratko Bošković, Zoran Franičević, Mladen Babun) su bila direktno smijenjena političkom odlukom, koju je Predsjedništvo SSOH usuglasilo s rukovodstvom CK SKH.¹⁸² Loša sreća vlasti bila je u tome što se *Poletova* redakcija nije pretjerano bojala ni strepila. U svojim se brojevima redakcija osvrta na kritike upućene njima kako list pretjeruje i previše kritizira. Odgovor takvima bila je tvrdnja kako je *Polet* upravo po svojoj kritičnosti i prepoznatljiv što je vrlo bitno jer na pravi način odražava želje i interese mlađih generacija.¹⁸³ Usprkos tome, *Poletov* sadržaj nije se previše mijenjao. Upravo suprotno, obilovao je zabavnim sadržajem, ilustracijama, top listama i intervjuima koji su ga još više popularizirali. Poznat je i kao apsolutni promotor novoga vala za čiji je medijski početak i zaslužan kada je 1978. okupio mlade bendove na koncertu u zagrebačkom Domu sportova.

U prvim godinama izlaženja do privremenog gašenja *Poletova* je naklada činila solidnu prosječnu brojku od deset tisuća primjeraka.¹⁸⁴ Nakon ponovnog izlaženja 1976. godine taj će broj rasti i mijenjati se. Prosjek je uglavnom bio između 25 000 i 30 000 dok se u nekim razdobljima tiskalo do čak 80 000 primjeraka.¹⁸⁵ S rekordnim brojem primjeraka pohvalio se i *Polet* u svome broju kada sa završnim riječima „Toliko nas volite“ objavljuje informaciju kako će siječanjski broj biti u 100 000 primjeraka.¹⁸⁶ Sredinom sedamdesetih Hrvatska će unatoč svojoj veličini i gospodarskoj snazi biti jedina jugoslavenska republika koja nije imala središnje omladinsko glasilo.¹⁸⁷ Iako on to službeno nikada nije bio, *Poletova* naklada dovoljno je govorila o neospornoj važnosti lista.

Sredinom osamdesetih godina *Polet* je proživljavao financijsku krizu koja je najavila njegovo gašenje.¹⁸⁸ Možda je upravo to bila prekretnica koja je označila drukčiji ton, sadržaj i nove teme u njegovim brojevima. Naime, njegovi sadržaji aktivno su se

¹⁸² Krušelj, Željko, „Mehanizmi političke kontrole nad omladinskim tiskom u socijalističkoj Hrvatskoj na primjeru Poleta (1976. – 1990.)“, *Historijski zbornik*, 2, 2015, 3.

¹⁸³ „Polet treba zadržati avangardnu koncepciju“, *Polet*, br. 95, 28.3.1979., 4.

¹⁸⁴ Novak, 651.

¹⁸⁵ Krušelj, 5.

¹⁸⁶ „Od tiska do vriska“, *Polet*, br. 146, 24.12.1980., 8.

¹⁸⁷ Krušelj, Željko, *Igraonica za odrasle: Polet 1976.-1990.*, Adamić, Zagreb, 2015., 29.

¹⁸⁸ Isto, 453.

bavili aktualnom politikom sve do raspada Jugoslavije. Hrvatski članovi partije često su u svojim intervjuima komentirali neizvjesnu političku situaciju u državi, a primjer tomu je Ivica Račan koji je jedan intervju posvetio problemima na Kosovu.¹⁸⁹ Listanjem *Poleta* iz 1978. i 1988. vidljivo je kako kasnije mladi nisu bili u fokusu kao sedamdesetih što je moguće objasniti eventualnim „zasićenjem temama“ ili političkom situacijom koja je tada eskalirala.

Godine 1967. počinje izlaziti *Omladinski tjednik*, list SSOH grada Zagreba, a posljednji broj izašao je 24. studenog 1976. godine. S obzirom na to tko ga je izdavao, list se uglavnom bavio događanjima među zagrebačkom omladinom i zagrebačkim sveučilištem. Uredništvo su činili Branko Ježić, Ratko Petrić, Žarko Puhovski te glavni i odgovorni urednik Antun Vujić. Dvije godine poslije, kada je glavni urednik postao Žarko Puhovski, dolazi do intervencije suda. Glavni urednik je smijenjen zbog kritičkih opaski na neke Titove političke poteze.¹⁹⁰ Tjednik je imao široki medijski odjek, kako u republičkim, tako i u savezним okvirima.¹⁹¹ Ukupno je objavljeno 213 brojeva koji su izlazili dvotjedno što nije bilo fiksno jer je često dolazilo do problema prilikom izlaženja. U uredništvu lista su se od 1970. priključili kolege iz Rijeke s kojima su nastavili djelovati.

List koji se također istaknuo kao promotor nove popularne kulture bio je *Pop-Express*. Nastao je u Zagrebu u periodu kada dolazi do erupcije jugoslavenskog omladinskog tiska, bio je poseban po tome što je nastao kao ideja građana što ga je činilo jednim od prvih neovisnih medijskih projekata u Jugoslaviji.¹⁹² Prvi broj je izašao 10. veljače 1969., a posljednji početkom 1970. godine. Iako mu je trajanje bilo vrlo kratko, *Pop-Express* je svojim detaljnim obrađivanjem pop i rock glazbe znatno doprinio njihovoj promociji kod mladih i utjecaja nove glazbe uopće. Prvi glavni i odgovorni urednik bio je Darko Stuparić dok su Mihajlo Arovski, Gordan Novak i Zvonko Miljak bili zaduženi za grafički dizajn, distribuciju i prodaju. Izdavač mu je bio Centar za kulturnu djelatnost omladine Zagreba, distribucija je ovisila o srednjoškolcima i studentima koji

¹⁸⁹ „Ivica Račan o Kosovu“, *Polet*, br. 391, 10.6.1988., 14.

¹⁹⁰ Isto, 648.

¹⁹¹ Krušelj, *Igraonica za odrasle*, 27.

¹⁹² Novak, 651.

ga prodavali na različitim mjestima.¹⁹³ List je bio vrlo popularan s obzirom na probleme distribucije koje je imao. Prvi broj tiskan je u nakladi od osam tisuća primjeraka, a na naslovnici je bio Jimi Hendrix čime je uredništvo jasno dalo do znanja da će list pratiti sadržaj nekih stranih popularnih listova kao što su *New Musical Express*, *Melody Maker* i *Rolling Stone*.¹⁹⁴ Naslovna stranica je obećavala, a novinari su marljivo putovali po svijetu prateći scenu te izvještavali o novim događanjima u svijetu glazbe. Jedan od novinara koji se istaknuo kao „lovac na dobre koncerte“ bio je Veljko Despot koji vrlo često posjećivao London te pisao ekskluzivne intervjuje i reportaže s nekim od najpoznatijih rock grupa poput The Rolling Stones, The Beatles ili The Who.¹⁹⁵ *Pop-express* je pisao o svemu što je imalo kakve veze s glazbom, a s obzirom kako su čitatelji bili mladi, pisali su se i članci seksualnog sadržaja. Od jeseni 1969. se u brojevima *Pop-expressa* nerijetko pronalaze teme koje se tiču muško-ženskih seksualnih odnosa i seksa općenito što će rezultirati zabranom toga broja zbog vlastima neprihvatljivog sadržaja koji, smatrali su, nanosi štetu odgoju omladine.¹⁹⁶ Sudski spor pretvorio se u javno nadmetanje mladih i vlasti u kojemu je jedna strana smatrala sadržaj krajnje neprihvatljivim, a druga kako spor ne osuđuje list već mlade na čiju seksualnu želju ili orijentaciju vlast želi utjecati. Iako je u ovoj javnoj bitci vlast izgubila, *Pop-express* je proživljavao ozbiljne financijske probleme kako zbog toga što su ciljali na istu dobnu skupinu čitatelja kao *Plavac*, tako i zbog zabranjenoga broja čiju dobit nisu ostvarili, što će rezultirati traženjem sponzora i to ne bilo kojega već Pepsi-Cole.¹⁹⁷ Presudna javna borba s vlastima dogodila se početkom 1970. kada se zbog pjesme koja na neželjen način spominje Tita list potpuno ugasio. Dotadašnje uredništvo nastavilo je svoj rad u drugim omladinskim tiskovinama poput *Omladinskog tjednika*, *Studentskog lista*, *TLA* ili u novinama „Vjesnikove“ kuće.¹⁹⁸ Osim svojom jedinstvenošću koja u centar stavlja i obrađuje rock i pop kulturu, *Pop-Express* bio je dokaz koje sve probleme list sa zapadnim ukusom može doživjeti u socijalističkom društvu.

¹⁹³ Novak, 652.

¹⁹⁴ Zubak, Marko, „Pop-Express (1969.-1970.): rock-kultura u političkom omladinskom tisku“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2012, 26.

¹⁹⁵ Isto, 28.

¹⁹⁶ Isto, 31.

¹⁹⁷ Isto, 32.

¹⁹⁸ Novak, 652.

Kao „iskupljenje“ zbog gašenja *Poleta* 1968. njegovi su čelnici dali objašnjenje kako će izdati novi i jeftiniji list. Godinu kasnije, 7. svibnja 1969., to i čine izdajući *Tjedni list omladine – TLO*¹⁹⁹ Izdavač je bio Centar za društvene aktivnosti Republičke konferencije SSOH, a list je izlazio do lipnja 1972. godine.²⁰⁰ Zalagao se za aktivnu ulogu omladine u društvu koju je informirao o političkim događanjima u zemlji, ekonomskim prilikama i zabavnim sadržajima, a polazna orijentacija lista bila je kroz kvalitetno informiranje mladih ostvariti reformu društva.²⁰¹ Glavni urednici tijekom postojanja lista bili su Ivan Rogić, Darko Bekić i Stjepan Čuić dok su ostali članovi redakcije, koji su također sudjelovali u osnivanju, bili Ivan Starčević, Miroslav Tuđman, Marin Geršković, Vjekoslav Koprivnjak, Zvonko Maković i Duško Sekulić. Za razliku od ostalih listova, TLO je u svom sadržaju vrlo često govorilo o hrvatskom selu, iseljavanju iz Hrvatske i o očuvanju hrvatskog književnog jezika. Zbog toga se u svom pedesetom broju 23. travnja 1971. uredništvo osvrnulo na optužbe kako je list nacionalistički obojen odbacujući optužbe te navodeći kako se bave hrvatskom stvarnosti.²⁰²

Valja spomenuti i časopis *Tina* koji je izlazio od 1971. do 1976. godine u zagrebačkoj kući Vjesnik, a bio je namijenjen djevojkama. Novu dimenziju ovoga časopisa iznijela je Reana Senjković u svojoj knjizi u kojoj detaljno obrađuje značenje i svrhu ženskog časopisa u Jugoslaviji. Masovna popularna kultura svoj procvat proživljavala je upravo u sedamdesetima kada je *Tina* izlazila. Časopis namijenjen djevojkama nije bio jugoslavensko otkriće, već je bio svjetski trend kojega je analizirala britanska autorica Angela McRobbie na primjeru britanskog ženskog lista *Jackie*. Ženski su časopisi razbijali mitove o nemogućnosti ženske kritičnosti te su u početku svoga rada reakcije bile pozitivne, ali kada je zapadnoeuropski feministički pokret uzeo maha, vlasti su upozoravale na manjkavosti.²⁰³ Te manjkavosti odražavale su se u tradicionalnom shvaćanju žene u društvu gdje je ona predodređena da bude supruga i majka. Sadržaj *Tine* bio je prepun ideja za kvalitetno provođenje slobodnog vremena

¹⁹⁹ Zubak, Marko, „Omladinski tisak i kulturna strana studentskoga pokreta u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (1968. – 1972.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2014, 40.

²⁰⁰ Krušelj, *Igraonica za odrasle*, 28.

²⁰¹ Novak, 649.

²⁰² Isto, 650.

²⁰³ Senjković, Reana, *Izgubljeno u prijenosu: pop iskustvo soc kulture*, Institut za etnologiju, Zagreb, 2008., 92.

djevojaka. Ondje su se mogli pronaći piknici, frizerski saloni, plesovi, šetnje i razna druga druženja koja bi uveseljavala djevojke. „Takva Tina, izložena na novinskim kioscima, obraćala se djevojčicama i djevojkama koje su „prerasle“ školske listove, a još se nisu zainteresirale za ženske časopise. Pozivala ih je na sanjarenje o prvoj samostalnosti, a danasve o „idealnoj dokolici“, vremenu koje se rasterećeno od obaveza, koja se može posvetiti svemu onome što zabavlja.“²⁰⁴ „lako po svom čitateljstvu Tina nije imala realnu konkurenciju u Jugoslaviji, neki su brojevi, poput onoga od 10. listopada 1973., ostvarili zavidnu nakladu od 100 000 primjeraka što je *Tinu*, barem na kratko, svrstavalo u društvo najčitanijih omladinskih listova.“²⁰⁵

4.2. Omladinski radio – Radio 101

Inicijativa i rasprava o pokretanju omladinskog elektroničkog medija započela je 1979. na relaciji zagrebačkih gradskih političara i omladinske organizacije. Realizacija ideje trebala se nastaviti, ali ju je prekinula Titova smrt.²⁰⁶ Realizacija je krenula tri godine kasnije kada osnivač SSOH Općine Trešnjevka objavljuje kako radio kreće s eksperimentalnim emitiranjem od 1 siječnja. 1983. godine.²⁰⁷ Prvi radni prostor udijelio je Studentski dom „Stjepan Radić“ u Zagrebu. Studentski servis osigurao je 70% novca za rad radijske postaje, 15% činila su sredstva od propagande, iz radijske pretplate stizalo je 10%, a 5% iz drugih izvora.²⁰⁸ Prvo službeno emitiranje Omladinskog radija bilo je na dan oslobođenja Zagreba 8. svibnja 1984. godine.²⁰⁹ U početku su glavni urednici bili su Veljko Jančić i Dobrivoje Keber, a ukupno osoblje činilo je sedam zaposlenih. Popularno nazvan „stojedinica“, jer se emitirao na tom megahercu, Omladinski radio je doživio pozitivne reakcije slušatelja zbog svojih emisija i komentara. Možda su upravo zbog svog beskompromisnog stava koji je bio bez cenzure, urban i

²⁰⁴ Senjković, 103.

²⁰⁵ Isto, 101.

²⁰⁶ Duda, *Pronađeno blagostanje*, 29.

²⁰⁷ Novak, 868.

²⁰⁸ Novak, 868.

²⁰⁹ „O radiju 101“, *Radio 101*, www.radio101.hr/o-radiju-101/, 13.5.2019.

drukčiji doprli do šire publike te od sebe stvorili apsolutnu opoziciju drugim postajama. Kultne emisije poput „Parlament show“ i „Klopke za lakovjerne“ zabavljale su zagrebačke slušatelje što se ne može reći i za vlasti koje su jednu od njih optužile za nacionalistički eksces dok su ga drugi ublažavali kako je uzrokovan tehničkim slabostima i nedovoljnom osposobljenošću novinara.²¹⁰ U vrijeme zagrebačke Univerzijade 1987. radio je preselio u novi studio u Gajevu 10 gdje je se nalazio Omladinski kulturni centar. Godine 1990. godine, u skladu s političkim vrenjem u Jugoslaviji, radio mijenja naziv u „Radio 101“. Slogan „Ja sam malen, al' sam vrijedan, zato slušam 101“ simpatično je, ali i realno definirao sam radio i njegovo djelovanje. U narednom će razdoblju devedesetih godina „Stojedinica“ odigrati jednu od ključnih uloga u medijskoj slobodi u Hrvatskoj. Bitno je i napomenuti kako je Radio 101 prvi koji je u Jugoslaviji upozorio na politiku Slobodana Miloševića te je kritizirao tadašnju „Hrvatsku šutnju“.²¹¹

4.3. OTV – Omladinska televizija

Osnivanje Omladinske televizije realizirala je zagrebačka organizacija SSOH koja je za njen rad oformila grupu predvođenu Vinkom Grubišićem. Ona je bila prva neovisna komercijalna televizija koja nije bila u sklopu Jugoslavenske radiotelevizije što će je u kombinaciji s napetom političkom situacijom u zemlji dovesti do najpopularnije lokalne televizije u Zagrebu. Prvo emitiranje simbolički je započelo na dan mladosti 25. svibnja 1989., a televizija je bila posebna po tome što je bila kritična i komična dok je u isto vrijeme zagovarala otvoreni dijalog u napetoj političkoj situaciji tokom koje je djelovala. Ona je bila prva prilika ili odskočna daska za mnoštvo hrvatskih novinara, urednika, komičara i tehničkih stručnjaka, a neki od njih su: Željko Pervan, Hloverka Novak-Srzić i Željko Malnar.²¹² Politička situacija krajem osamdesetih ići će joj u korist

²¹⁰ Novak, 869.

²¹¹ Novak, 872.

²¹² „O nama“, *Jabuka TV*, www.jabukatv.hr/o-nama/, 12.5.2019.

kada će biti otvorena za svakoga tko želi reći svoje mišljenje zbog čega će OTV postati dio demokratizacije hrvatskog društva. Zbog svog specifičnog karaktera često su joj pristizale kritike od strane vlasti. Primjer tomu su „podmetanje“ njemačkog marša pod snimke Jugoslavenske narodne armije na sletu u povodu Dana mladosti i emitiranje Badnje večeri s kardinalom Franjom Kuharićem 1989. iz zagrebačke katedrale.²¹³

²¹³ Novak, 874.

5. POLITIZACIJA MLADIH

Usprkos političkim i vojnim nestabilnostima, 20. stoljeće ostat će zapamćeno kao razdoblje iznimnoga napretka u kontekstu povezivanja i usmjeravanja stanovništva ka nekoj od ideologija. S pozitivne strane, vlasti su pronalazile različita rješenja kako uspostaviti koheziju određene dobne i spolne skupine u društvu što je omogućavalo njihovo lakše organiziranje u svrhu zajedničkoga cilja. Loša strana je što ciljevi nisu svaki puta bili pozitivne naravi pa su društvene skupine bile podložne manipulaciji vlasti u korist ideologije. Mladi u Jugoslaviji svakako su jedna od društvenih skupina koja je bila izložena politizaciji na svakodnevnoj razini. Televizija, novine, radio te dnevno-političke teme bili su uobičajen način kako mladu osobu upoznati s trenutnom političkom situacijom. Iako su političke vijesti bile prisutne, mlade su zanimale samo onda kada se to ticalo njih samih. Odnosno, mladi u Hrvatskoj nisu previše marili za politička događanja te su se aktivno organizirali samo u nekoliko slučajeva. Zbog toga se može reći kako je politizacija mladih u Hrvatskoj postojala, ali u blažem obliku koji je podrazumijevao odgoj, zabavu ili zajednički državni cilj u kojemu su sudjelovali. Također, bitna uloga koju su imali bila je činjenica kako su nove generacije koje predstavljaju budućnost te im je dozvoljeno apelirati na nedostatke i reagirati bez većih posljedica. Takvo ponašanje uglavnom se prepisivalo mladenačkom buntu te razdoblju života obilježeno pubertetom ili adolescencijom.

5.1. Omladinske radne akcije – ORA

Pobjeda u Drugom svjetskom ratu i oslobođenje zemlje od okupatora značila je obnovu zemlje kao preduvjet za razvoj. Među prvim problemima bila je infrastrukturna razorenost same zemlje. Prometnice su te koje je gotovo potpuno trebalo obnoviti ili izgraditi. U tu je svrhu poslijeratnih godina osnovan sustav radnih brigada koje su bile raspoređene po građevinskim projektima koji su uključivali izgradnju cesta, željezničkih

pruga i gospodarskih objekata.²¹⁴ „Tokom prve faze, teška građevinska mehanizacija nije bila dostupna brigadirima i projekti su uglavnom realizovani putem manualnog rada, uz težak fizički napor.“²¹⁵ Brigade su djelovale po dobrovoljnom i teritorijalnom principu te su često imale različite nazive, a vrlo često po narodnim herojima. Činili su ih omladinci koje je u Hrvatskoj okupljala omladinska organizacija koja se pokazala vrlo učinkovitom u okupljanju velikog broja mladih ljudi sposobnih za rad. Broj brigada potrebnih za realizaciju uglavnom je ovisio o složenosti projekta pa tako brojke variraju. Najveći broj brigada bio je nakon rata u razdoblju od 1946. do 1952. kada je regrutirano više stotina tisuća mladih ljudi dok su u narednom razdoblju pojedinačne akcije sadržavale njih više desetina tisuća.

„Omladinske radne akcije uvijek su bile i ostale oblik društvenog, radnog i idejno-političkog organiziranja omladine, a u tim aktivnostima jačala je samoupravljačka svijest, socijalistička etika, drugarstvo, ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo, samoprijegor i druge vrijednosti samoupravnog socijalističkog društva.“²¹⁶ Iako su kao primarnu svrhu imale obnovu zemlje, radne akcije bile su mjesto susretanja politike i života jednog omladinca. Politizacija omladine događala se samom činjenicom što je omladinu organizirala partija, a vodila omladinska organizacija, iako im politizacija nije bio prvenstveni cilj, već obnova. Bitno je spomenuti kako interesi omladine i vlasti po pitanju radnih akcija nisu bili ujednačeni. Naime, omladina je radne akcije, osim kao državni projekt čija je svrha obnova, vidjela i kao priliku za novo iskustvo, upoznavanje i zabavu. Brigadirski način života bio je organiziran od jutarnjih i trajao do popodnevnih sati. Do šezdesetih stega je bila izraženija pa su omladinci morali prilagoditi uvjetima rada, stoga su se neki mladići teško „oprostili s kosom“.²¹⁷ „Dok su prve radne akcije zahtevale ogroman fizički napor i predan rad, kasniji projekti u značajnoj meri imaju su rekreativni karakter i omladinci ORA vidjeli su kao priliku da putuju i da provode vreme sa svojim vršnjacima – i to

²¹⁴ Senjković, Reana, *Svaki dan pobjeda – Kultura omladinskih radnih akcija*, Srednja Europa, Zagreb, 2016., 42.

²¹⁵ Popović, Dragan, „Omladinske radne akcije kao ideološki (udarački) turizam“, *Sunčana strana Jugoslavije – Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits, Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 299.

²¹⁶ „Omladinske radne akcije“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 30.

²¹⁷ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 37.

daleko od kuće.²¹⁸ Međutim, postojala je i odgojna strana radnih akcija koju su neki od roditelja prihvatili, iako nisu dijelili oduševljenje svoga djeteta za odlaskom, ali ipak su se nadali kako će ih rad „naučiti pameti“.²¹⁹ Dan je sadržavao podjelu posla, dnevne obroke i pauze. Postojao je i edukativni karakter radnih akcija. Primjerice, 1978. *Polet* prenosi vijesti o održavanju nekoliko predavanja o aktivnostima koje pridonose okolišu i njegovoj zaštiti.²²⁰ Među brojnim, prenosio je i aktivnosti ORA Čakovec koja je 1982. bila usmjerena na nasip akumulacijskog jezera, uređenje dječjeg vrtića i gradilišta. “U svakoj od tri smjene obradit će se jedan ciklus političke škole, održat će se aktualna politička predavanja i tribine. Također, ići će se u Kumrovec i na povijesna mjesta iz NOB-a.”²²¹ Vidljivo je kako je *Polet* paralelno dok je pohvalno izvještavao o radnim akcijama, upozoravao i na nedostatke. Tako znamo za apeliranje na obogaćivanje obroka s obzirom na fizički rad jer su u pauzama dominirala marmelada, maslac, kruh, čaj ili jogurt.²²² Nakon obavljenog posla i aktivnosti, navečer je uslijedila zabava uz logorsku vatru gdje su se pjevale vesele pjesme partijskog i zabavnog karaktera do kasno u noć.²²³ Svakodnevno druženje i rad neke su omladince prvi puta odveli na mjesta gdje nikada nisu bili i gdje su upoznali nove vršnjake. Zajednički uspjeh začinjen zabavom od omladinskih radnih akcija stvorio je izrazito učinkoviti kolektivni duh s kojim su omladinci ostvarivali svoje zadatke.

Reana Senjković u svojoj knjizi radne akcije dijeli na tri razdoblja. Prvo razdoblje bilo je od 1946. do 1951., a drugo od 1958. do 1964. godine. I treće, razdoblje od 1968. do 1987., koje se po brojkama i pristupu razlikuje od prethodnih. Značajan korak u oživljavanju omladinskih akcija sedamdesetih učinjen je 1974. godine organiziranjem radnih akcija „Jasenovac“, „Oprtalj“ i „Otok mladosti“ koja je ujedno proglašena republičkom omladinskom akcijom. Na takvim i sličnim akcijama u prvoj polovici sedamdesetih sudjelovalo je najviše osam tisuća brigadira što čini relativno skromnu brojku s obzirom na njihovu prijašnju popularnost.²²⁴ S druge strane, roditelji koji su već

²¹⁸ Popović, 291.

²¹⁹ Isto, 41

²²⁰ „Omladinske radne akcije“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978., 17.

²²¹ „Čakovec: Četiri vrste jela bez pića“, *Polet*, br. 197., 12.5.1982., 6.

²²² „Kruh i jogurt za gablec“, *Polet*, br. 202., 14.7.1982., 7.

²²³ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 31.

²²⁴ „Omladinske radne akcije“, *Polet*, br. 70, 28.8.1978, 17.

bili na radnim akcijama znali su o čemu se radi te su bili svjesni kako je u novim manje znoja i žuljeva.²²⁵ Pri popularizaciji trećega razdoblja potpomogao je i Tito koji akcije naziva „velikom školom“, važnim poligonom „idejnoga uzdizanja“ te ističe da one stvaraju „smisao za kolektivni život“ pa time „odstranjuju zaostalost i ostatke prošlosti koji su kod nas još veoma jaki“.²²⁶ Ipak, zabavni večernji programi i druženja bili su najiščekivaniji dio radnih akcija. U razdoblju od 1968. do 1987. mnoštvo je tada popularnih jugoslavenskih bendova, pjevača zabavne i narodne glazbe sviralo s akcijašima, a neki od njih su Posljednja igra leptira, Bijelo dugme, Film, Parni valjak, Plavi orkestar, Prljavo kazalište i dr. Tijekom godina dodjeljivanja Nagrade sedam sekretara SKOJ-a, dobitnici poput Marka Brecelja (1976), grupa Leb i sol (1978), Lačni Franz (1981), Pankrta (1982), Lune (1984) i Ekatarine Velike (1986) nizali su gostovanja na radnim akcijama.²²⁷

5.2. Studentski prosvjedi 1968.

Kada se govori o krizama u 20. stoljeću, prva asocijacija najčešće je ekonomska kriza iz 1929. kada se svijet prvi puta suočio s financijskim kolapsom globalnih razmjera. Asocijacije mogu odvesti u vrlo tragično doba Drugoga svjetskoga rata ili Hladnoga rata koji je uslijedio te je nuklearno mogao ugroziti cijelo svjetsko stanovništvo. Sve teške godine 20. stoljeća nekako ostaju u sjeni tih dvaju ratova jer su oni u svojoj postavi ipak sadržavali sve najjače vojno-političke aktere. Međutim, jedna se godina izdvaja po tome što je nezadovoljstvo erumpiralo prosvjedima na svjetskoj, europskoj i jugoslavenskoj razini. Na svjetskoj i europskoj pozornici 1968. godina itekako ostaje zapamćena kao godina borbe građana za ljudska prava. Te su godine ubijeni borci za ljudska prava Martin Luther King i demokratski predsjednički kandidat, senator Robert Kennedy, a pokušao je i atentat na Rudija Dutschkea, istaknutog

²²⁵ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 226.

²²⁶ Isto, 225.

²²⁷ Isto, 228.

predstavnik studentskog pokreta u Zapadnoj Njemačkoj.²²⁸ King je tih godina pokrenuo pravu međunarodnu lavinu osudivši SAD za nepotrebni i uzaludni rat u Vijetnamu. Američka se javnost „digla na noge“ što je rezultiralo biranjem Richarda Nixona za američkog predsjednika, čiji je mandat bio obilježen završetkom rata te otvorenijom politikom prema Kini i SSSR-u. Kao jedan od najupečatljivijih događaja zasigurno bi mogao označiti ulazak trupa Varšavskog pakta u Prag koji je rezultirao tragičnim pokušajem izgradnje „socijalizma s ljudskim licem“. Primjer Čehoslovačke govorio je o ozbiljnosti u međunarodnim pobunama i težnjama za drukčijim, a možda i modernijim pristupom vladanja neovisno o vrsti režima. Neredi su zahvatili i Francusku čije je obilježje postala kulturna revolucija koja se odupirala staroj konzervativnoj politici Charlesa de Gaullea. Prosvjed su započeli studenti, a kasnije su im se priključili radnici i drugi građani. Dokaz velikog nezadovoljstva Francuza i uzavrele atmosferi bio je de Gaullov kratkoročni bijeg iz zemlje te nedugo zatim i izvanredni izbori na kojima je slavio ali javnost je bila protiv njega nakon čega je odustao od javnog djelovanja bez njegove podrške.

Takva kretanja nikako nisu mogla zaobići Jugoslaviju koja je sedam godina prije suosnovala Pokret nesvrstanih te postala nezanemariv međunarodni čimbenik. Zemlja koja nije imala enormna prirodna bogatstva niti veliki broj stanovnika u usporedbi s velikim silama, postala je ozbiljan subjekt vanjske politike. Kao i druge zemlje, Jugoslavija je imala vlastite probleme s kojima se suočavala, a koji su naposljetku i kulminirali. Jedan od tih problema zasigurno je gospodarska reforma započeta 1965. koja je za cilj imala preoblikovanje socijalističke planske privrede u novi tržišni socijalizam. „Tržište je trebalo djelovati slobodnije, a administrativno reguliranje cijena trebalo je ubrzano napuštati. Dakle, privredu je trebalo, koliko je to moguće u socijalističkom društvu, vratiti privrednicima, ostavljajući im više novca no ikada prije, čak do 70%“.²²⁹ Ukratko, vlast se morala pomiriti s činjenicom postojanja tržišta i nemogućnosti da ono bude pod potpunom državnom kontrolom. Razlozi reformi bili su ekonomska kriza i kontinuirano loše funkcioniranje gospodarstva. U razdoblju od 1957. do 1964. godišnja stopa rasta društvenog proizvoda iznosila je 10,2%, a u od 1964. do

²²⁸ Šarić, Tatjana, *Tragom prošlosti – Hrvatska 1968.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2018., 5.

²²⁹ Ponoš, Tihomir, *Na rubu revolucije: Studenti 71'*, Profil, Zagreb, 2007., 17.

1965. pada na svega 2,9%. Paralelno tomu, stopa gospodarskog rasta pala je s 12,5% na 8%.²³⁰ Dodatni problem bila je nezaposlenost koja je rasla u početnim godinama reforme. Godine 1967. u Jugoslaviji je bilo 3 605 500 zaposlenih što je bilo od 3,7% manje u odnosu na predreformsku 1964. kada ih je bilo 3 743 200.²³¹ U isto vrijeme su uglavnom mladi radnici, popularno nazvani „gastarbajteri“, odlazili u Saveznu Republiku Njemačku te se zapošljavali u građevinarstvu, automobilskoj industriji i rudarstvu. Njihov broj je krajem 1967. iznosio oko 400 tisuća što je činilo ozbiljan odljev aktivne radne snage.²³² Nadu u promjenu i liberalizaciju društva svakako je dao Četvrti plenum SKJ održan na Brijunima kada je smijenjen te iz politike isključen šef Službe državne sigurnosti Aleksandar Ranković koji je bio protivnik reformi.²³³ Razlog više Rankovićevoj smjeni bili su pronađeni uređaji za prisluškivanje u Titovim prostorijama što je samo ubrzalo proces političke eliminacije. O gospodarskom stanju zemlje, reformi i razlozima njene neučinkovitosti govori Milentije Popović, član predsjedništva CK SKJ, čije riječi Hrvoje Klasić prenosi u svojoj knjizi: „Slabo stojimo i na Zapadu i na Istoku, kao i prema trećem svetu. Slabo stojimo u tom smislu što ne možemo da dobijemo toliko kredita i sredstava, koji su potrebni da bi se ovako velika operacija kao što je naša reforma mogla izvesti. Ne znam da li je za poslednjih 20 godina neka zemlja preduzimala tako veliku operaciju u nepovoljnijoj situaciji i sa tako malo novčanih sredstava kao što mi sada radimo.“²³⁴

Jugoslavenska studentska omladina bila je vrlo dobro upućena u prosvjedna događanja svojih vršnjaka u Europi te se odlučila s njima solidarizirati. Bilo je samo pitanje vremena kada će se zbog unutarnje situacije u zemlji i europskih pobunjeničkih kretanja odlučiti na bunt nebitno kojeg intenziteta on bio. Povod se dogodio u Beogradu 2. lipnja 1968. prilikom ulaska na koncert „Karavan prijateljstva“ brigadista Omladinske radne akcije „Novi Beograd 68“ kada skupini studenata nije dozvoljen ulaz.²³⁵ Da stvar bude gora, koncert na otvorenom premješten je u manju dvoranu što je izazvalo negativne reakcije studenata koji su se nedugo zatim sukobili s milicijom koja je

²³⁰ Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012., 25.

²³¹ Isto, 32.

²³² Isto, 33.

²³³ Ponoš, 18.

²³⁴ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 50.

²³⁵ Ponoš, 34.

upotrijebila vodene topove što nije bio svakodnevan čin u Jugoslaviji.²³⁶ Tako je započela prva masovna pobuna u Jugoslaviji koja je vlast uhvatila nespremnu i iznenađenu. Opasnost i prijetnja za socijalističko društvo, ravnopravnost naroda i samoupravljanje se najviše prikazivala u inozemnim i domaćim fašistima ili eventualnim negativnim utjecajima iz stranih zemalja.²³⁷ Međutim, vlasti ni u snu nisu mogle pomišljati kako će kritička pobuna krenuti upravo od „njihove djece“, jugoslavenske omladine. Nastavak početka pobune u Beogradu istu je noć rezultirao uništavanjem javnog prostora i automobila čime su studenti pokazali svoju daljnju namjeru i želju za otporom. Početkom sljedećeg dana, 3. lipnja, beogradski studenti su se usprkos blokadama ulica infiltrirali u fakultete te je sljedeći korak bio marš prema središtu grada. Bio je to ogroman apel vlastima kako su mladi nezadovoljni rezultatima gospodarske reforme. Kada se uzme u obzir da je Jugoslavija poslije SAD-a i SSSR-a bila treća zemlja po udjelu studenata u ukupnom stanovništvu, odaziv nije bio beznačajan.²³⁸ Beogradski prosvjed bio je vrhunac nemira u kojemu je sudjelovalo oko tri tisuće studenata koji su nosili transparente i skandirali: „Tito-Partija“, „Imamo li ustav?“, „Ja sam pretučen“ i „Dolje socijalistička buržoazija“. Partija im je odgovorila organiziranjem delegacije za studentski bunt koja je nakon propasti pregovora i ponovne eskalacije, bježala pred milicijom i studentima.²³⁹ Početak u Beogradu reflektirao se na druge republike pa se tako studentski bunt proširio na Zagreb i Ljubljanu dok su manje zahvaćeni gradovi bili Sarajevo, Niš i Kragujevac.

Iako su zagrebački prosvjedi bili slabijeg intenziteta od beogradskih, pokazivali su zajedničku težnju i želju za promjenama unutar socijalističkog sustava čime su započeli razotkrivanje njegovih mana.²⁴⁰ Zagrebački studenti štrajkali su od 3. do 11. lipnja, a središte pokreta bio je Filozofski fakultet. Zagrebačke studente primio je sekretar Izvršnog komiteta CK SKH Miko Tripalo koji ih je prvo uvjerio u otkazivanje mitinga da bi se oni predomislili i čvrsto stali uz beogradske vršnjake te nastavili

²³⁶ Isto, 34

²³⁷ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 55.

²³⁸ Isto, 88.

²³⁹ Ponoš, 35.

²⁴⁰ Šarić, 5.

prosvjede.²⁴¹ Dokaz tomu kako su vlasti studente shvaćale ozbiljno je Plan organiziranja jedinice milicije za 4. lipnja koji je izradila Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove SRH. Plan je bio detaljno razrađen i pokrivaio je dva vremenska razdoblja koja su uključivala 240 pripadnika milicije, a glavna mjesta u kojima su se očekivali neredi bili su Vlačka ulica 74, Strossmayerov trg 3 i Savska cesta 1.²⁴² Paralelno tomu, bile su organizirane jedinice obavještajnih službi koje su pratile studentska kretanja i aktivnosti te redovno podnosili izvještaje i obavijesti o stanju na terenu.²⁴³ O stanju na terenu u Zagrebu zasigurno su imali materijala za pisanje s obzirom na moćne govore popraćene pljeskom, koje je primjerice imao Fabijan Šovagović citirajući pjesmu *Plameni vjetar* Tina Ujevića. Istog tog 4. lipnja, Sveučilišni odbor Saveza studenata Jugoslavije Zagreb dao je podršku beogradskom sveučilištu u podnošenju sljedećih zahtjeva: „Demokratizacija u svim poljima društvenog života, reforma nastave na sveučilištima i njena modernizacija, veće sudjelovanje studenata u samoupravljanju na sveučilištima i političkom životu zemlje, ukidanje svih privilegija koje postoje u društvu, a omogućuju obogaćivanje na nesocijalistički način, uvođenje principa nagrađivanja prema radu, stvaranje uvjeta da djeca radnika i seljaka budu zastupljena na studijima u većem postotku, veću zaposlenost mladih stručnjaka te beskompromisno provođenje društvene i privredne reforme.“²⁴⁴ Ovo je zapravo bila prvi put da se vlast našla pod kritikama nekoga ljevijeg od njih samih što je u prijevodu značilo: „Vi jeste komunisti, ali mi bismo bili bolji komunisti od vas.“²⁴⁵ Studenti su tijekom prosvjeda recitirali program SKJ. Dakle, službeni partijski program, citirao se protiv partije što je obavještajnoj službi bilo zaista teško za predvidjeti, a tadašnjoj miliciji nerazumno za reagirati.

Titova odsutnost iz Beograda studentskim nemirima davala je veću odgovornost u svojim aktivnostima. Zbog toga studenti Titu šalju dva telegrama u čijim sadržajima „opravdavaju“ svoje postupke revolucionarnim vrijednostima te na taj način pokušavaju

²⁴¹ Ponoš 36.

²⁴² Šarić, 9.

²⁴³ Isto, 8.

²⁴⁴ Isto, 9

²⁴⁵ Ponoš, 36.

dobiti političku legitimaciju kako bi bili uvjereni da čine ispravnu stvar.²⁴⁶ Intenziteti bunta polako se stišavaju u narednim danima u kojima još nije stigao odgovor s Brijuna što se može očitovati lukavošću političara kakav je Tito bio. Vrlo taktički je izbjegavao bilo kakvo osvrtnje na nemire u velikim sveučilišnim gradovima dok nije odabrao trenutak za to. „Odabir načina i trenutka izjašnjavanja bili su dio cjelokupne strategije koja bi mu omogućila da kao svojevrsni 'deus ex machina' po tko zna koji put preuzme ulogu arbitra i spasitelja.“²⁴⁷ Trenutak se ukazao prilikom dolaska indijskog predsjednika Zakira Huseina 10. lipnja u Beograd. Dva dana prije organizirao se sastanak proširenog Biroa Predsjedništva CK SKJ u kojemu je Tito djelovao nervozno i zabrinuto te je oštrim riječima vodio sastanak nabrajajući greške vlasti, ali i opravdavajući neke od studentskih zahtjeva.²⁴⁸ Nakon povratka očekivalo se obraćanje javnosti, no nije se znalo kada će se ono dogoditi, gdje će biti i što će biti rečeno. Sljedeći dan Tito je direktoru RTB-a Zdravku Vukoviću rekao kako će dati izjavu koja će biti emitirana u 20 sati na svim radijskim i televizijskim postajama u zemlji.²⁴⁹ Izjava je još jednom pokazala Titovu sposobnost za rješavanje problema. Naime, ton izjave bio je potpuno drukčiji nego na sastanku proširenog Biroa Predsjedništva CK SKJ. Oštrinu i nervozu zamijenili su djelomična osuda vlastite politike i uviđanje mana na koje su studenti upozoravali. Studentima se obratio kao otac te je na kraju izjave rekao: „I najzad ja se još jedanput obraćam studentima: Vrijeme je da se prihvatite učenja, sada je vrijeme polaganja ispita i u tome vam želim puno uspjeha. Jer, bilo bi zaista šteta da izgubite još vremena.“²⁵⁰

Na kraju studenti su postigli cilj, a taj je da Tito prihvati njihove kritike i reagira. S obzirom kako je zaista bilo vrijeme ispita, eventualan nastavak bunta očekivao se početkom jeseni. No, međunarodni događaji poput ulaska trupa Varšavskog pakta u Prag 20. kolovoza i dolazak trupa na granicu s Mađarskom početkom rujna odigrali su ključnu ulogu u smirivanju aktualnih tema u državi te okretanju drugim. Postojanje zajedničke vanjske prijetnje pod tepih je gurnulo dotadašnje probleme jer je unutarnja

²⁴⁶ Isto, 38.

²⁴⁷ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 176.

²⁴⁸ Isto, 177.

²⁴⁹ Isto, 180.

²⁵⁰ Ponoš, 71.

stabilnost države osnovna predispozicija važnog političkog igrača vanjske politike u čemu se Tito iskazao te, čini se, posebno uživao.

5.3. Hrvatsko proljeće i studentska zbivanja 1971.

Politički pad Aleksandra Rankovića bio je prvi signal koji je označavao početak liberalizacije države. S druge strane, studentski nemiri 1968. vlastima su dali do znanja kako su se kroz studentske organizacije profilirali novi političari koji će u narednim godinama igrati veliku ulogu u novoj unutarnjopolitičkoj epizodi u Jugoslaviji. Dotadašnja predsjednica Izvršnog vijeća Sabora SRH Savka Dabčević-Kučar na Šestim kongresu SKH, održanom u Zagrebu 5.-7. prosinca 1968., izabrana je za predsjednicu Centralnog komiteta. Politički tandem činit će s Mikom Tripalom koji je tada bio sekretar Izvršnog komiteta CK SKH. Njihovo političko djelovanje 1960-ih kretalo se u pravcu ravnopravnosti republika i veće demokratizacije društva, što će kulminirati tijekom Hrvatskoga proljeća.²⁵¹ Drukčije poglede na zajedničko gospodarstvo moglo se vidjeti već 1963. kada u Zagrebu nastaje *Bijela knjiga*. Njenu inicijativu pokrenuo je vodeći čovjek hrvatskih komunista Vladimir Bakarić koji je ujedno bio i jedan od zagovornika decentralizacije države, a ostale autore činili su poznati hrvatski ekonomisti među kojima su bili Jakov Sirotković, Savka Dabčević-Kučar i Ivo Perišin.²⁵² Ukratko, knjiga je govorila o fazama ekonomskog razvoja Jugoslavije te promjenama koje nastaju, a poanta je bila u sposobnosti praktičnosti reagiranja u skladu s vremenom i tadašnjim ekonomskim prilikama.

Hrvatsko proljeće poznato je kao naziv za reformno razdoblje u hrvatskoj politici, društvu i kulturi, posebno obilježeno legitimiranjem hrvatskoga nacionalnog identiteta i traženjima koja iz njega proizlaze. Međutim, događanja u Hrvatskoj krajem šezdesetih i

²⁵¹ Šarić, 12.

²⁵² Klasić, Hrvoje, „Svibanjsko savjetovanje 1968.: Ekonomsko-politička platforma Hrvatskog proljeća“, *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012., 59.

početkom sedamdesetih potrebno je razumjeti u kontekstu vremena. Naime, 1967. objavljena je Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, studentski nemiri godinu poslije su utihnuli nakon Praške intervencije, početkom sedamdesetih Tito je najavio reformu federacije koja je izvorni suverenitet davala republikama dok su pokrajine trebale dobiti visoku autonomnost. Sve su to događaji koji su „puhali u jedra“ vođama hrvatskih komunista koji su već tada činili decentralističku političku struju u zemlji naspram tzv. centralista ili unitarista. Već su tada bili vidljivi različiti pristupi izgradnji i razvoju Jugoslavije koji su započeli od trenutka uvođenja samoupravljanja.²⁵³ Neslaganje oko ekonomskih pitanja zasigurno je jedna od ključnih tema oko koje je Hrvatsko proljeće bilo u centru pozornosti. „Nezadovoljstvo je prije svega bilo usmjereno na način raspodjele dohotka, točnije na monopolistički odnos saveznih institucija. Drugim riječima, novac je sve više bio sve dalje od onih koji su ga stvarali.“²⁵⁴ Hrvatski predstavnici bili su najglasniji u neslaganju s takvom preraspodjelom novca što su i konkretizirali na Svibanjskom savjetovanju 28. i 29. svibnja 1968. kada je izrečen stav o štetnosti takve financijske politike za hrvatsko gospodarstvo i društvo.

Uloga studenata u Hrvatskom proljeću pokazala se značajnom, pogotovo od 1970. kada se na zagrebačkom sveučilištu oblikuju dvije suprotstavljane grupacije: jedna je bila službena linija Saveza studenata i njezin kandidat Damir Grubiša, a druga Ivan Zvonimir Čičak i ljudi koje je okupio oko sebe.²⁵⁵ Razlog sukoba bili su izbori za studenta prorektora Sveučilišta u Zagrebu, a problem je bio u tome što je su takozvani „čičkovci“ imali nacionalnu notu dok su „antičičkovci“ smatrali kako pojedinci studentske organizacije žele iskoristiti za vlastite ambicije. Nakon drugoga kruga glasovanja pobjedu je odnio Čičak dobivši 173 glasa, a Grubiša nedovoljnih 134. Čičak postaje osoba koju će se u medijima vrlo često analizirati i kritizirati, a da je bio jedna od najneobičnijih osoba 1971. godine, govori i činjenica kako nije bio član Saveza studenata ni Saveza komunista.²⁵⁶ Djelomični razlog njegovog izbora, zasigurno je bila

²⁵³ Klasić, *Svibanjsko savjetovanje*, 60.

²⁵⁴ Isto, 58.

²⁵⁵ Ponoš, Tihomir, „Studentski pokret u Hrvatskom proljeću – zametci političkog pluralizma“, *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012., 335.

²⁵⁶ Ponoš, *Na rubu revolucije*, 77.

naklonost politici Dabčević-Kučar i Tripala koja je i odredila smjer Hrvatskog proljeća. Upravo zbog toga studentski su zborovi postali mjesto žestokih rasprava tijekom kojih zapravo nastaju dvije političke strane koje će zastupati postojanje različitih društvenih interesa i ideja te mogućnosti njihova slobodnog očitovanja, organiziranja i izražavanja putem studentskih organizacija što je označio početak mijenjanja politike u Hrvatskoj. Nove rasprave na studentskim zborovima izazvala je 25. godišnja skupština Saveza studenata Zagreba nakon koje na čelo Saveza studenata dolazi Dražen Budiša. S obzirom da je predsjednik Saveza studenata Hrvatske bio također nacionalno orijentirani Ante Paradžik, studentsko vodstvo bilo je jedinstveno u podršci vodstvu CK SKH. „Pristaše i zagovornici nacionalnog pokreta izbili su na čelo Saveza omladine i Saveza studenata, preuzeli su novinsku kuću Vjesnik, zatim radio i televiziju. Pokretu su se priklonili i Savez boraca, predsjednik Sabora i predsjednik hrvatske vlade.“²⁵⁷ Savezna skupština 30. lipnja 1971. izglasala je ustavne amandmane koji su ozakonili reformu federacije i dopustili veću samostalnost republikama.²⁵⁸ Međutim, ključna komponenta hrvatskih predstavnika bila je traženje šire demokratizacije društva.²⁵⁹

U takvim okolnostima je 23. studenog u Zagrebu izbio studentski štrajk koji je bio posljednji pokušaj da se postignu posljednji ciljevi Hrvatskog proljeća. Studentsko vodstvo Budiša-Čičak-Paradžik za svoj buntovni prosvjed izabrali su parolu „Hrvatskoj njezine devize“ što je bio zahtjev vođa hrvatskih komunista. Počeci štrajka bili su obilježeni potporom hrvatskom vodstvu, ali s vremenom je došlo do neslaganja u intenzitetu štrajka. Naime, studentsko vodstvo je smatralo kako samo ono smije odlučiti koliko će i do kada štrajk trajati dok je hrvatsko partijsko vodstvo smatralo kako je on mora završiti.²⁶⁰ Ukratko, smatrali su kako studenti ispravo misle, ali da djeluju na pogrešan način. Razlog takvog stava vjerojatno je bio strah od negativne reakcije Tita u slučaju da studentski prosvjedi poprime osobine onih iz 1968. godine. Da bi studenti mogli postati početak kraja Hrvatskog proljeća uvidio je i Miko Tripalo koji je u jednoj zagrebačkoj tvornici 25. studenoga održao značajni govor u kojemu je upozorio na

²⁵⁷ Matković, Hrvoje, „*Na vrelima hrvatske povijesti*“, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., 516.

²⁵⁸ Isto, 516.

²⁵⁹ Isto, 16.-17.

²⁶⁰ Ponoš, *Na rubu revolucije 71'*, 180.

tragične posljedice Hrvatskog proljeća ukoliko se studenti ne obuzdaju i ukoliko situacija izmakne kontroli.²⁶¹ Taj je govor ujedno označio međusobni raskol, ali štrajk se ipak nastavio te su u njemu sudjelovale 34 visokoškolske ustanove i oko 35 000 studenata.²⁶²

To je zaista bilo zadnje što su simpatizeri Hrvatskog proljeća mogli poželjeti. Javna kohezija oko hrvatskog pitanja bila je postignuta, a političko vodstvo bilo je dosljedno svojim idejama. Primjer tomu je veliki zagrebački miting prije studentskih prosvjeda na kojemu je Savka Dabčević-Kučar održala povijesni govor dok joj je publika skandirala: „Drugarice i drugovi. Etatisti, unitaristi i velikosrpski šovinisti nude nam Jugoslaviju kakvu ne želimo i nećemo. Tuđe nećemo, a svoje ne damo. Sami smo gospodari i tvorci svog socijalizma i svoje budućnosti. Pod rukovodstvom duga Tita i Saveza komunista gradit ćemo naše društvo, samoupravni socijalizam i ravnopravnu zajednicu kako to naši narodi žele.“²⁶³ Zakuhana politička atmosfera mogla je najaviti Titov potez koji se dogodio 30. studenog u Karađorđevu, lovačko-rezidencijalnom kompleksu.²⁶⁴ Bio je to sastanak s kompletnim hrvatskim predstavništvom, a najosnovniji sastav činili su članovi Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ iz Hrvatske Miko Tripalo i Vladimir Bakarić, predsjednica CK SKH Savka Dabčević-Kučar, predsjednik Sabora Jakov Blažević, predsjednik SSOH Ivica Vrkić itd.²⁶⁵ Poznato je kako je Dabčević-Kučar bila politička „miljenica“ Tita u CK SKH što je sastanku zasigurno davalo dozu nade u dobar rasplet. Međutim, Tito je na svojoj strani imao dogmatski armijski kadar kojemu demokratski afiniteti i ekscesi nipošto nisu bili po volji. Već se iz uvodnih Titovih riječi mogao naslutiti rasplet situacije: „Mi ćemo morati ne samo tako govoriti, nego i djelovati, da se za nedemokratske postupke protiv našeg socijalističkog uređenja ne mogu očekivati demokratski postupci prema njihovim nosiocima... Za zaštitu našeg socijalističkog razvitka od svih mogućih nasrtaja, mi moramo upotrijebiti sva sredstva koja su inače uobičajena u današnjem civilizovanom svijetu, i zbog toga

²⁶¹ Isto, 186.

²⁶² Isto, 187.

²⁶³ Dabčević-Kučar, Savka, „Hrvatsko proljeće“, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2010.

²⁶⁴ Šentija, Josip, „Što je zapravo bilo Hrvatsko proljeće? O 40-oj godišnjici sloma“, *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*, ur. Tvrтко Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012., 3.

²⁶⁵ Ponoš, *Na rubu revolucije 71'*, 195.

nitko ne bi mogao da nam prigovori.“²⁶⁶ Postalo je jasno kako su „proljećari“ izgubili bitku, no ostalo je pitanje sudbine hrvatskog partijskog i studentskog vodstva. Da bi im povećali šanse za politički opstanak, novine i mediji u Hrvatskoj često su im davali podršku, ali problem je bio u tome što ih građani nisu postavili na te funkcije već Tito i Bakarić koji su ih i smijenili.²⁶⁷ Službena smjena dogodila se 12. prosinca kada Savka Dabčević Kučar podnosi ostavku na mjesto predsjednice CK SKH, a na njeno mjesto dolazi Milka Planinc. U povlačenju su slijedili Miko Tripalo, Pero Pirker i Dragutin Haramija. Nakon uhićenja studentskog trojca Budiša-Paradžik-Čičak, 16. lipnja 1972. podignuta je i optužnica. Tijekom suđenja, osuđenici su se uglavnom branili šutnjom, a suđenje je trajalo do 26. rujna iste godine dok je izricanje presude izvršeno u listopadu. Studentski trio proglašen je krivim. Dražen Budiša osuđen je na četiri godine zatvora i četiri godine zabrane javnog djelovanja, Ivan Zvonimir Čičak na tri godine zatvora i tri godine zabrane javnog djelovanja, a Ante Paradžik na tri godine zatvora i dvije godine zabrane javnog djelovanja.²⁶⁸

5.4. Tito i omladina

Najvažnija ličnost u Jugoslaviji zasigurno je bio Josip Broz Tito. Kao vođa jugoslavenskih partizana u Drugom svjetskom ratu postao je glavna figura u stvaranju nove, socijalističke Jugoslavije. Narodnooslobodilačka borba postala je njen temelj, a Tito njen kreator i zaštitnik. Njegov politički život i djelovanje omogućili su mu poseban status u jugoslavenskom društvu. Takvo nešto zasigurno ne bi postigao bez učinkovitog represivnog državnog aparata kakav je Jugoslavija imala i koji je bio jedan od instrumenata koji utječu na javno mnijenje. Jednostavno rečeno, bio je idol trenutnog političkog sustava, a njegovo hvaljenje i veličanje putem medija, javnih manifestacija i knjiga bilo je uobičajeno i poželjno. Međutim, razvijanje njegova autoriteta i statusa

²⁶⁶ Isto, 197.

²⁶⁷ Isto, 198.

²⁶⁸ Isto, 205.

pratili su ozbiljni rezultati na ekonomskom, društvenom i vanjskopolitičkom polju koji su Jugoslaviju proslavili na svjetskoj pozornici. „Titov lik izgrađen je kao personifikacija i simbol države i društvenoga sustava. Tito je bio i osoba i stranka i država, mase su bile Titove i on je pripadao narodu.“²⁶⁹

Tijekom 35 godina, koliko je bio na čelu države, Tito je postao i simbolom mladih. Zapravo, cijeli proces ideologizacije Tita u očima mladih bio je vrlo širok i kontinuiran te je obuhvaćao gotovo svaki aspekt života. Njegov službeni početak bio je u Bihaću 1942. osnivanjem Ujedinjenoga saveza antifašističke omladine Jugoslavije kada i započinje razdoblje Titovih pionira. Međusoban odnos bio je izuzetno očinski te su sva djeca kraj roditelja i škole imali zajedničku figuru čije su savjete i mišljenja pažljivo slušali i njima težili: „Djeci je slao mandarine i druge darove, podupirao gradnju igrališta i parkova, a pioniri su sudjelovali u službenim ispraćajima i dočecima, o njemu pisali, darivali ga i posjećivali.“²⁷⁰ Omladina i Tito često su si preko omladinskog tiska prenosili poruke. Primjerice, u pismu 1978. mu u ime 750 000 članova SSOH žele potvrditi dosljednost njegovom smjeru. „Tvoja vizija samoupravnog socijalizma bila i ostala za sve nas jedino moguće opredjeljenje. Moramo se izboriti za bolji osobni i društveni standard, za nova radna mjesta, moramo biti prisutniji i djelotvorniji u kulturi, sportu i organiziranju slobodnog vremena mladih.“²⁷¹ Godinu kasnije Tito daje intervju za *Mladost* u kojemu govori kako je zadovoljan s omladinom, ali nije u potpunosti zadovoljan s radom omladinskih organizacija. Napominje kako se više trebaju okrenuti rješavanju tekućih i dugoročnih zadataka u razvoju socijalističkog samoupravljanja i ostvarivanju politike stabilizacije.²⁷²

. Primjer politizacije djece i omladine može se vidjeti u organiziranju Štafete mladosti. Taj projekt bio je vrlo učinkovit te bio je sposoban mobilizirati veliki broj djece te je već prve godine uključivao oko 300 000 pionira diljem Hrvatske.²⁷³ Njeno dodjeljivanje priređivalo se svake godine na stadionu JNA u Beogradu te je taj dan

²⁶⁹ Duda, *Danas kada postajem pionir*: 136.

²⁷⁰ Duda, Igor, „Kameni temeljci. Stupovi jugoslavenskoga društva i pioniri kao mali socijalistički ljudi“, *Stvaranje socijalističkoga čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, Srednja Europa, Srednja Europa - Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zagreb-Pula, 2017., 25.

²⁷¹ „Pismo Titu“, *Polet*, br. 80/81, 13.12.1978., 7.

²⁷² „Tito mladima“, *Polet*, br. 195/6, 28.4.1982., 4.

²⁷³ Duda, *Kameni temeljci*, 27.

simbolični nazvan Danom mladosti.²⁷⁴ Bila je to proslava bliskog i neraskidivog odnosa mladih i Tita koji se sustavno njegovao te sadržavao ideološko-politički, sportski, zabavni i odgojni element. Prvi naziv proslave u razdoblju od 1945. do 1957. glasio je „Štafeta mladosti“, u drugom između 1957. i 1980. „Dan mladosti“ te u posljednji naziv između 1980. i 1988. „I poslije Tita – Tito“. Njegova smrt 4. svibnja 1980. označila je prekretnicu u Jugoslaviji. Nakon nje počinju jačati nacionalni pokreti u republikama koji će u sljedećem desetljeću biti vodstvo svojih republika te utjecati na raspad države. Također, studentski časopis *Polet* isti dan objavljuje broj s naslovom „Uvijek će biti Titova Jugoslavija i Titova omladina“ gdje se detaljno prezentiraju Titov život i dostignuća na kojima mu zahvaljuju i obećavaju slijediti njegov put.²⁷⁵

²⁷⁴ Jakovina, Tvrтко, „Tito je mladost, mladost je radost“, *O Titu kao mitu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, Srednja Europa, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2006., 167.

²⁷⁵ „Uvijek će biti Titova Jugoslavija i Titova omladina“, *Polet*, br.132., 5.

ZAKLJUČAK

Mladi u Hrvatskoj bili su dio novog društva koje se nakon Drugoga svjetskoga rata stvaralo u socijalističkoj Jugoslaviji. Razdoblje od 1953. do 1961. obilježeno je visokim stopama industrijske i poljoprivredne proizvodnje te porastom zaposlenosti koji se reflektiralo na dohodak, a time i standard građana Jugoslavije.²⁷⁶ Osim toga, te godine praćene su „generacijskim boomom“ koji će se odraziti na obrazovni sustav i njegov razvoj. Upravo te mlade generacije bile su zamišljane kao budući nosioci socijalističkog društva i Titove vizije o Jugoslaviji kojom će vladati „bratstvo i jedinstvo“. Ta se vizija ostvarivala na više načina kojima je država mlade (pionire i omladince) usmjeravala u različite društvene, političke, medijske, sportske i kulturne organizacije.

Međutim, nešto se pitalo i mlade koji su bili pod svjetskim kulturološkim utjecajem te se afirmirali u društvenu skupinu koja je kritizirala postojeće stanje. Sjeme te buntovnosti bilo je u prkosu koji se odnosio na sve ono što su mladi doživljavali zastarjelim, lošim ili neproduktivnim u društvu. S jedne strane, partija je uočavala kako omladina postaje ozbiljna karika u društvenom, političkom i kulturnom životu dok je s druge strane na svoju stranu dobivala podršku dijela javnosti i radnika. Partija u svom programu iz 1958. na neki način predviđa aktivnost omladine u društveno-političkom životu. „Narodna omladine Jugoslavije, kao jedinstvena politička i odgojna organizacija, ima značajnu ulogu u socijalističkom odgoju i pripremanju omladine za najšire učešće u društveno-političkom životu zemlje. Ona razvija stvaralački aktivizam, društvenu odgovornost i radnu disciplinu mladih građana koji se putem svoje organizacije i sami angažiraju na političkom i ideološkom samoizgrađivanju.“²⁷⁷ Ispočetka, omladina je u svojim idejama i stavovima 1968. bila jedinstvena što je bila preslika studentskih i prosvjednih događanja u Europi i svijetu. Razilaženje prije svega na nacionalnom planu događa se tijekom Hrvatskog proljeća kada se pojedini studenti biraju na čelo Saveza studenata i Saveza omladine. Njihova opozicija smatrala je kako su studentske i omladinske organizacije postale meta instrumentalizacije pojedinaca s nacionalnom

²⁷⁶ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 19.

²⁷⁷ *Program Saveza Komunističke Jugoslavije 1958.*, Stvarnost, Zagreb, 1965., 230.

svrhom. Politički život u Jugoslaviji bio je relativno popularan među omladincima. Bilo je to uglavnom kada su njihovi interesi bili u pitanju, ali usprkos tome ostaju respektabilni primjer događanja i trzavica u tadašnjem društvu. „Studentski su domovi doista postali važna mjesta studentskog okupljanja, pa i potencijalno problematična mjesta za vlast.“²⁷⁸ ako je Titov obračun s vođama „proljećara“ bio pitanje vremena, studentski štrajk, njegova eskalacija i međusobno nerazumijevanje CK SKH i studenata, moglo je samo ubrzati Titovu odluku o političkoj čistki, smirivanju nacionalnih konotacija i pomisli o drukčijoj novčanoj preraspodijeli unutar Jugoslavije.

Razdoblje od 1968. do 1990. godine ostat će obilježeno i kao vrijeme nastanka i razvoja jugoslavenske glazbene industrije. Žanr koji se istaknuo kao najposebniji među mladima bio je novi val istaknut punk rockom, koji će omladinsko glasilo *Polet* prepoznati kao novi glazbeni smjer te bendove međusobno povezati i promovirati. Nakon koncerta u Domu sportova 1978., postalo je jasno kako će novi val preplaviti Jugoslaviju. Nesumnjivo se može reći kako je rock'n'roll u jugoslavenskoj mladeži zaista imao zagonetan status. Tadašnja buntovna mladež jednostavno je trebala nešto s čime će odraziti svoje misli, prkos i talentiranost u isto vrijeme. Štoviše, to se pokazalo odličnom kombinacijom te rezultiralo ulaganjem u glazbenu industriju i stvaranje vrlo popularne domaće autorske scene.

Osmišljavanje „kulta omladine“ imalo je svoje pozitivne i negativne strane. Naposljetku, ipak se može zaključiti kako je ispunilo svoju zadaću. Usmjeravanje djece od strane vlasti u pionire, zatim u omladince i naposljetku u potencijalne članove partije bio je dio načina vladanja te funkcioniranja režima. Međutim, ono što se u glazbeno-kulturološkom smislu dogodilo nije imalo apsolutno nikakve veze sa svjetonazorom. Kombinacija energije, mladih bendova i novinara stvorila je novi glazbeni žanr i publiku u socijalističkoj Jugoslaviji. Iz današnje perspektive gledano, to je razdoblje zasigurno bilo dio afirmacije i inspiracije današnjim, a vrlo vjerojatno i budućim generacijama bendova. Iako je popularna kultura takva bila iz razloga što je obuhvaćala gotovo cijelu društvenu skupinu omladine, dio se omladine uz nju aktivirao i na političkom spektru. Politizacija mladih se osjetila, mijenjala intenzitet te imala svoje posljedice. Ono što je

²⁷⁸ Ponoš, *Na rubu revolucije*, 94.

najbitnije, teme koje je omladina kritizirala zaista su se pokazale opravdanima i bitnima što na neki način daje negativnu ocjenu tadašnjoj vlasti koja nije imala vremeplov, ali je mogla prepoznati apel kako gospodarska, društvena, financijska i nacionalna pitanja u Jugoslaviji trebaju novi pristup. Kako god, ona je ipak bila samo buntovna omladina koju je trebalo malo primiriti ako se dogodi problem ili ako previše kritizira što je poznato iz primjera smjenjivanja uredništva *Poleta*. No ipak, načine da svi čuju njihov glas, mladi su uvijek pronalazili sviđalo se to vlastima ili ne jer to je tako kada ste buntovni.

Jugoslavija je odličan primjer socijalističke zemlje koja se nije nalazila na niti jednoj od dviju strana u drugoj polovici 20. stoljeća. Put koji je izabrala imao je primarni socijalistički element. Međutim, utjecajem trendova i razvojem zemlje dolazi do stvaranja određenog konzumerizma u jugoslavenskom socijalističkom društvu. Preduvjet tomu, bio je gospodarski rast koji će Jugoslavija intenzivno proživjeti. U zanosu konzumerizma zasigurno bila je i omladina na koju su zapadni trendovi najviše utjecali i preko koje su najlakše prodirali u jugoslavensko društvo. Odrasla u socijalističkom, a kasnije u doticaju potrošačkog društva, omladina je primjer novih generacija koja je stasala u nove ljude socijalističkog društva koja ne samo da je pratila zapadne trendove već ih je preoblikovala na svoj način. Najbolji primjer toga je zapadna glazba koju će mladi bendovi prilagoditi sebi te će neki od njih postati glazbene legende na području Jugoslavije.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

1. *Polet*, 1978.-1983., 1988.
2. *Aktualna pitanja sadržajnog, metodološkog i organiziranog djelovanja SSOH*, Republička konferencija SSOH, BILTEN, Zagreb, 1985.
3. *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb, 1982.
4. *Omladina SR Hrvatske u brojkama*, Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb, 1986.
5. *SSOH i društvene organizacije – Dokumenti 2. tematske sjednice RK SSOH*, Centar za društvene djelatnosti SSOH, Zagreb 1978.
6. *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1972.
7. *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1982.
8. *Statistički ljetopis 1992.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993.
9. *Statut Saveza SSOH – Statutarne odluke SSOJ i SSOH*, Centar društvenih djelatnosti SSOH, Zagreb, 1975.
10. *Statut Saveza SSOH – Statutarne odluke SSOJ i SSOH*, Centar društvenih djelatnosti SSOH, Zagreb, 1976.
11. „O nama“, www.hztk.hr 2.6.2019.
12. „Izviđaštvo u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata“, www.scouts.hr 2.6.2019.
13. „Povijest Crvenog križa“, www.hck.hr 3.6.2019.
14. Reić, Zdravko, „Meditranske igre '79. za preporod Splita“, *Slobodna Dalmacija*, www.slobodnadalmacija.hr/sport/ostalo/clanak/id/599659/mediteranske-igre-79-za-preporod-splita-taj-veliki-dogaaj-bio-je-spasonosan-izgraeni-su-velicanstveni-sportski-objekti 18.9.2019.

15. Benić, Kristijan, „Plavi vjesnik – zabava u zlatno vrijeme stripa“, www.brickzine.hr 11.5.2019.
16. „O radiju 101“, *Radio 101*, www.radio101.hr/o-radiju-101/, 13.5.2019.
17. „O nama“, *Jabuka TV*, www.jabukatv.hr/o-nama/, 12.5.2019.
18. Dabčević-Kučar, Savka, „Hrvatsko proljeće“, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2010., www.youtube.com/watch?v=Mdroxamy8Dg

Literatura

1. Buhin, Anita, „Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije“, *Stvaranje socijalističkog čovjeka – Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, Srednja Europa, Zagreb-Pula, 2017.
2. Dimitrijević, Branislav, *Potrošeni socijalizam : Kultura, konzumerizam i društvena imaginacija u Jugoslaviji (1950-1974)*, Pešćanik, Beograd, 2016.
3. Dragić, Nedjeljko, *Šime i Vučko*, Vedis, Zagreb, 2013.
4. Duda, Igor, „Kameni temeljci. Stupovi jugoslavenskoga društva i pioniri kao mali socijalistički ljudi“, *Stvaranje socijalističkoga čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, Srednja Europa, Srednja Europa-Sveulišite Jurja Dobrile u Puli, Zagreb-Pula, 2017.
5. Duda, Igor, *Danas kada postajem pionir – Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*, Srednja Europa, Zagreb – Pula, 2015.
6. Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010.
7. Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem: O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
8. Dušan, Vesić, *Bijelo dugme – Šta bi dao da si na mom mjestu*, Laguna, Beograd, 2014.
9. Goulding, Daniel J., *Jugoslavensko filmsko iskustvo, 1956.-2001.*, TRIDVAJEDAN, Zagreb, 2004.
10. Ildiko, Erdei, *Antropologija potrošnje*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008.

11. Jakovina, Tvrtko, „Tito je mladost, mladost je radost“, *O Titu kao mitu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, Srednja Europa, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2006.
12. Janjetović, Zoran, *Od internacionale do komercijale – Popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991.*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2011.
13. Juvančić, Hrvoje, *Rock, MTV i Američki kulturni imperijalizam*, Meandar AGM, Zagreb, 1997.
14. Klasić, Hrvoje, „Svibanjsko savjetovanje 1968.:Ekonomsko-politička platforma Hrvatskog proljeća“, *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012.
15. Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012.
16. Kolanović, Maša, *Udarnik! Buntovnik? Potrošač...*, Naklada Ljevak, 2011.
17. Krušelj, Željko, „Mehanizmi političke kontrole nad omladinskim tiskom u socijalističkog Hrvatskoj na primjeru Poleta (1976. – 1990.)“, *Historijski zbornik*, 2, 2015.
18. Krušelj, Željko, *Igraonica za odrasle: Polet 1976.-1990.*, Adamić, Zagreb, 2015.
19. Martinić, Tena, *Slobodno vrijeme i suvremeno društvo*, Informator, Zagreb, 1977.
20. Matković, Hrvoje, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
21. Mediteranske igre, *VIII Mediteranske igre Split 1979.*, Centar za industrijsko oblikovanje Zagreb, Split-Zagreb, 1983.
22. Meehan Pedrotty, Kate, „Jugoslavensko jedinstvo i olimpijska ideologija na Zimskim olimpijskim igrama u Sarajevu 1984. Godine“, *Sunčana strana Jugoslavije – povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits, Katrin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013.
23. Milanović, Toni, „Križa 1980-tih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi“, *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, Vol.4, No.4., 2011.
24. Mirković, Igor, *Sretno dijete*, Fraktura, Zagreb, 2004.

25. Nemet, Dražen, „Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ“, *Časopis studenata povijesti Pro Tempore*, 3, 2006.
26. Novak, Božidar, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
27. Obradović, Vladimir, „Društveni položaj I životna situacija“, *Fragmenti omladine – Položaj, svijest i ponašanje mladih Hrvatske*, ur. Furio Radin, Radna zajednica RK SSOH – Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 1988.
28. Oliveira-Roca, Maria „Sociodemografska i prostorna dinamika i struktura omladine u SR Hrvatskoj“, *Fragmenti omladine – Položaj svijet i ponašanje mladih Hrvatske*, ur. Furio Radin, Radna zajednica RK SSOH – Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 1988.
29. Oliveira-Roca, Maria, „Socio-demografska struktura Hrvata, Srba i Jugoslavena u Hrvatskoj i Jugoslaviji u razdoblju 1971.-1981.“, *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*, ur. Ivan Crkvenčić, NČSP Varaždin, Zagreb, 1991.
30. Perković, Ante, *Sedma republika – pop kultura u YU raspadu*, Novi Liber, Zagreb-Beograd, 2011.
31. Popović, Dragan, „Omladinske radne akcije kao ideološki (udarački) turizam“, *Sunčana strana Jugoslavije – Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits, Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013
32. Ponoš, Tihomir, „Studentski pokret u Hrvatskom proljeću – zametci političkog pluralizma“, *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012.
33. Ponoš, Tihomir, *Na rubu revolucije: Studenti 71'*, Profil, Zagreb, 2007.
34. Rimac, Ivan, „Odnos mladih prema mladosti i odraslosti“, *Fragmenti omladine – položaj, svijest i ponašanje mladih Hrvatske*, ur. Furio Radin, Radna zajednica republičke konferencije SSOH, Zagreb, 1988.,
35. Senjković, Reana, *Izgubljeno u prijenosu: pop iskustvo soc kulture*, Institut za etnologiju, Zagreb, 2008.

36. Senjković, Reana, *Svaki dan pobjeda – Kultura omladinskih radnih akcija, Srednja Europa*, Zagreb, 2016.
37. Šarić, Tatjana, *Tragom prošlosti – Hrvatska 1968.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2018.
38. Šarić, Tatjana, *U vrtlogu komunizma: Mladi Hrvatske 1945.-1954.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2017.
39. Šentija, Josip, „Što je zapravo bilo Hrvatsko proljeće? O 40-oj godišnjici sloma“, *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012.
40. Šešerko, Robert, „Zar je zbilja dan mladosti?“ Školski glasovi u Kumrovcu., *O Titu kao mitu – Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Srednja Europa-FF press, Zagreb, 2006.
41. Škarica, Siništa, *Kad je rock bio mlad – Priča s istočne strane 1956.-1970.*, VBZ, Zagreb, 2005.
42. Štahan, Josip, *Strukturne promjene i razvojne tendencije osobne potrošnje u Jugoslaviji u razdoblju od 1953. do 1967. godine*, Ekonomski institut, Zagreb, 1970.
43. Vučetić, Radina, *Koka-Kola socijalizam – Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
44. Zekić, Jasenko, „Mediterranske igre u Splitu – odrazi političke dimenzije u tiskanim medijima“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2016.
45. Zekić, Jasenko, „Univerzijada '87. – drugi ilirski preporod“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2, 2007.
46. Zubak, Marko, „Omladinski tisak i kulturna strana studentskoga pokreta u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (1968.–1972.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 46, 1, 2014.
47. Zubak, Marko, „Pop-Express (1969.-1970.): rock-kultura u političkom omladinskom tisku“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2012.

SAŽETAK

Ovaj rad govori o različitim aspektima života omladine u Hrvatskoj koji pobliže govore o njihovoj strukturi, društvenom organiziranju, zanimanjima te aktivnostima u razdoblju od 1968. do 1990. godine. Posebnost omladine u Hrvatskoj je ta što su kroz socijalističku Jugoslaviju prodirali zapadni trendovi i popularna kultura koji su utjecali na njihovo odrastanje i osobne afinitete. Kombinacijom toga, Jugoslavija će postati nesvrstana socijalistička zemlja čija omladina u ničemu neće zaostajati za svjetskim događajima i kretanjima. Dapače, postavši aktivnim čimbenikom društvenoga života svoje je mišljenje izražavala putem omladinskog tiska, radija i televizije dok će u pojedinim slučajevima to činiti i putem prosvjeda. Najizraženiji utjecaj zapadne popularne kulture najviše se reflektirao na razvoj glazbe u Jugoslaviji koji je utjecao na stvaranje generacijskih glazbenika i bendova koji će obilježiti živote mladih generacija. Tijekom svoga djelovanja omladina u Hrvatskoj podupirala je samoupravni socijalizam, Tita te bratstvo i jedinstvo kao smjer za daljnji razvoj. Smjer je načelno slijedila te putem svojih aktivnosti analizirala, komentirala te ukazivala na njegovo spoticanje ili eventualno neizvršavanje.

Ključne riječi: Hrvatska, socijalizam, mladi, aktivnosti

ABSTRACT

Between socialist and consumer ideology: youth in Croatia 1968-1990

This thesis focuses on different aspects of the lifestyle of Croatian youth, giving us an insight into its structure, social organization, occupations and activities in the period between 1968 and 1990. The peculiarity of Croatian youth was in the influence of the western trends and popular culture infiltrating into the socialist Yugoslavia, which affected their formative years and personal affinities. As a result, Yugoslavia would become a non aligned socialist country whose youth was not lagging behind global trends in any way. On the contrary, becoming an active part of social life, Croatian youth voiced its opinion via youth press, radio and television, in some cases including protests. The most prominent influence of the western popular culture was reflected on the development of the music scene in Yugoslavia, giving rise to generational musicians and bands that would leave a longlasting mark on the lifestyle of younger generations. During its activism, Croatian youth supported ideas of self-managing socialism, Tito and the principle of brotherhood and unity as a path to further growth and development. It generally followed the path and through activism analyzed, criticized and pinpointed the weak spots of the principle or the failure of execution.

Keywords: Croatia, socialism, youth, activities